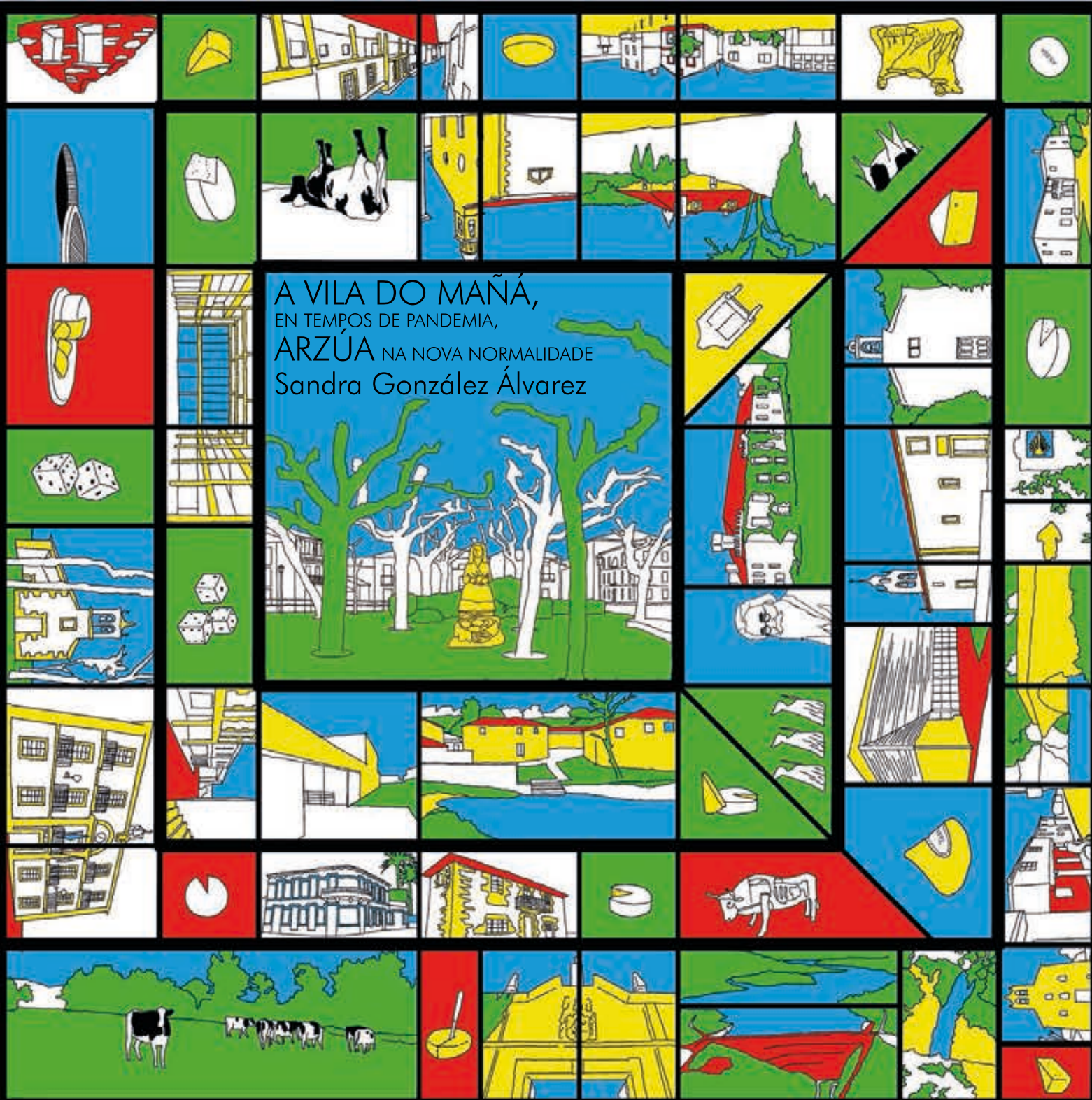

A VILA DO MAÑÁ,
EN TEMPOS DE PANDEMIA,
ARZÚA NA NOVA NORMALIDADE
Sandra González Álvarez

A VILA DO MAÑÁ, EN TEMPOS DE PANDEMIA, ARZÚA NA NOVA NORMALIDADE Sandra González Álvarez

leapfrog

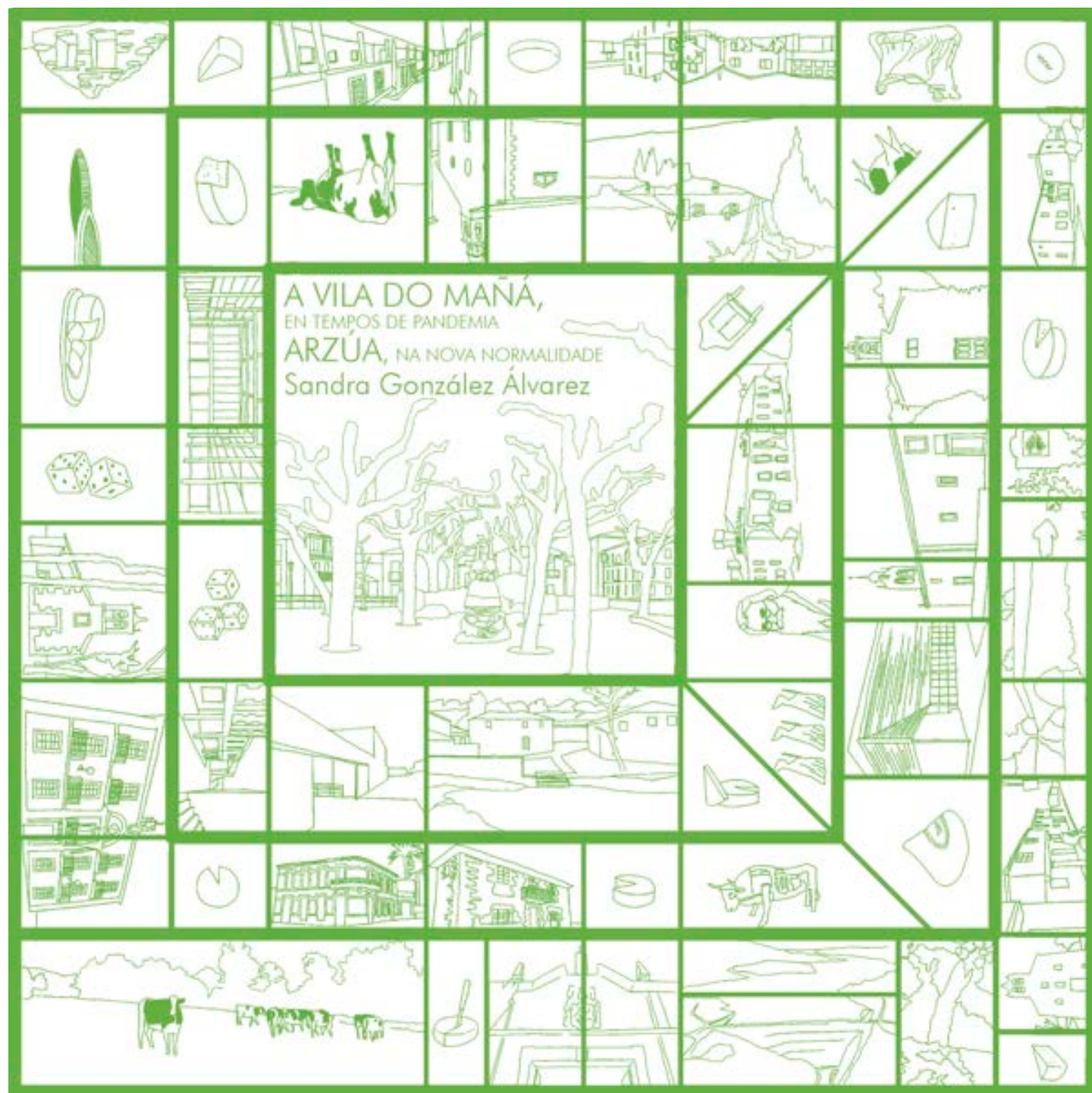
PØST
arquitectos

Concello
de Arzúa

Deputación
DA CORUÑA

A VILA DO MAÑÁ,
EN TEMPOS DE PANDEMIA
ARZÚA, NA NOVA NORMALIDADE
Sandra González Álvarez

Autor: GONZÁLEZ ÁLVAREZ, Sandra.
Introdución: COUTO RODRÍGUEZ, Xurxo.
Prólogo: PAZ AGRAS, Luz.
Nota introductoria: GARCÍA LÓPEZ, José Luis.

Equipo de traballo: PØST arquitectos.
A Coruña, 2020.

A VILA DO MAÑÁ, en tempos de Pandemia, ARZÚA na nova Normalidade

ISBN: 978-84-09-23598-8
Depósito Legal: C 1142-2020
IBIC: AMVD-1DSE-AFKN-YQA-YQNP
ISSN: 2530-9226 (A Vila do Mañá/La Ciudad del Mañana)

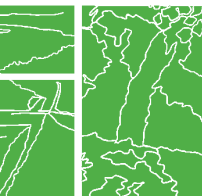
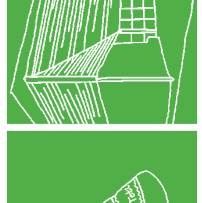
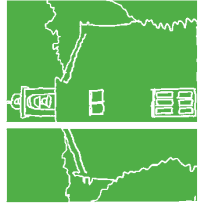
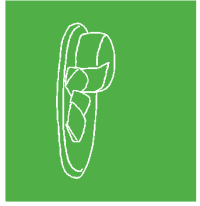
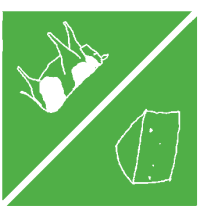
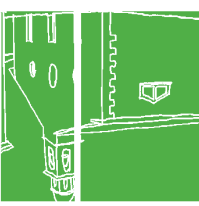
Nº de páxinas: 126
21x21cm
Índice: pp. 4-5

Edición: PØST arquitectos.
Editor: Sandra González Álvarez.
Deseño: Sandra González Álvarez (PØST arquitectos).
Maquetación: PØST arquitectos.
Deseño de cuberta: Daniel Carvajal Alonso e Sandra González Álvarez.
Fotografías: PØST arquitectos.
Ilustracións: Álvaro Marcos Rodríguez.
Debuxos de cuberta: Álvaro Marcos Rodríguez.
Distribución: PØST arquitectos, Juan Flórez 129, 8D, 15005 A Coruña (A Coruña).

© PØST arquitectos, 2020
Juan Flórez 129, 8D
15005 A Coruña
© Sandra González Álvarez
www.aviladomaña.com

A EDICIÓN DESTA PUBLICACIÓN FOI PATROCINADA POLA DEPUTACIÓN DE A CORUÑA (FO300/2019) CONVOCATORIA DO PROGRAMA DE SUBVENCÍONS DESTINADO A ENTIDADES LUCRATIVAS PARA A PRODUCCIÓN DE PROXECTOS SINGULARES DE ESPECIAL INTERESE CULTURAL NA PROVINCIA DA CORUÑA.

Reservados todos os dereitos. Nin a totalidade nin parte deste libro pode reproducirse ou transmitirse por ningún procedemento electrónico ou mecánico, incluíndo fotocopia, gravación magnética ou calquera almacenamento de información e sistema de recuperación sen o permiso previo e por escrito das persoas titulares do Copyright.

ÍNDICE

UN PROXECTO DE FUTURO PARA A NOVA NORMALIDADE Xurxo Couto Rodríguez	7
O QUID DA CUESTIÓN: <i>A VILA DO MAÑÁ</i> Luz Paz Agras	11
ARZÚA, CAMIÑANDO CARA A VILA DO MAÑÁ José Luis García López	15
1 DESCUBRINDO “A VILA DO MAÑÁ”	19
2 “A VILA DO MAÑÁ” EN TEMPOS DE PANDEMIA	23
3 COÑECENDO ARZÚA	32
4 A VILA DO MAÑÁ NA NOVA NORMALIDADE, ARZÚA	63
5 PARAR, PENSAR E REFACER	115
6 “A VILA DO MAÑÁ” IN TIMES OF PANDEMIC, ARZÚA IN THE NEW NORMALITY	122

UN PROXECTO DE FUTURO PARA A NOVA NORMALIDADE

Cando, no inicio deste proxecto, escoitabamos a súa directora, Sandra González, falar con paixón da adaptación dos espazos urbanos ás persoas, de novas vivencias arredor da arquitectura ou de experiencias que muden a percepción dos lugares en que vivimos, pensabamos que a iniciativa tiña un alcance educativo e social singular, merecedor de apoio e, aínda máis, de difusión para que os seus efectos prendesen máis alá dos propios concellos nos que se desenvolvía.

Mais, dun momento a outro, a situación mudou e unha pandemia que ninguén tiña entón na cabeza, fixo que todo mudara, e de buscar espazos de encontro e socialización, de defender a liberdade de nenos e nenas para correr e xogar en prazas e rúas... pasamos a vivir unha situación en que se impuxeron con forza os conceptos de distancia social e confinamento. En principio, nada máis lonxe daquilo para o que “A Vila do Mañá” naceu.

Este acontecemento, radical e histórico, non fixo, sen embargo, que a engranaxe posta en marcha por “A Vila do Mañá” parase. Ben ao contrario, mudou de rumbo e adaptouse ás novas circunstancias e, se cadra, virouse aínda máis útil e necesario.

O programa adaptouse á aparición do coronavirus nas nosas vidas e á necesidade de modificar os espazos urbanos á medida das persoas, agora si, contando coa distancia imposta polos protocolos sanitarios cos que estamos aínda aprendendo a convivir.

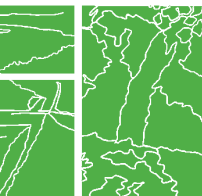
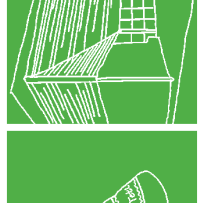
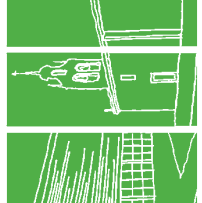
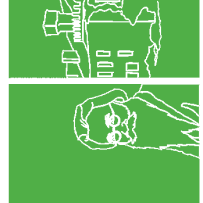
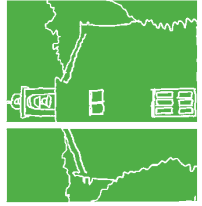
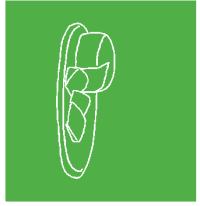
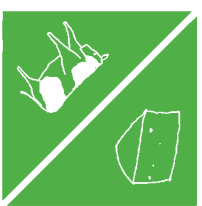
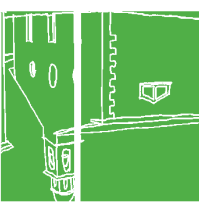
Construír un futuro mellor no territorio é o fin último da iniciativa que agora ese non é un fin senón un desexo aínda máis forte. Estamos diante dun proxecto que quere contribuír a cambiar as vilas e as cidades para ser vividas polas nenas e os nenos e a veciñanza en xeral, recuperar o lugar onde vivimos para as nosas crianzas cun programa para as persoas, transversal, para que o espazo urbano deixe ser hostil para humanizarse.

Máis de dous mil nenas e nenos participaron xa neste “A Vila do Mañá” que recibiu apoio da área de Cultura da Deputación da Coruña a través da liña de proxectos singulares co que buscamos promover propostas de especial interese que teñan nos seus obxectivos o desenvolvemento cultural e o valor engadido do seu carácter social. O proxecto que capitanea a arquitecta Sandra González é, sen dúbida algunha, abondo singular e ten unha repercusión social indiscutíbel, condicións requiridas nesta liña de axuda que está a financiar iniciativas que dan conta da enerxía e a imaxinación que hai no noso país.

En Arzúa, “A Vila do Mañá” descubriu a nenas e nenos esa nova realidade na que vivimos, convidoulles a que cumprisen os protocolos sanitarios a través do xogo, aprendeulles a vivir a cidade sen medo mais tamén con precaución. Leccións imprescindíbeis que nos vemos na obriga de ensinar e aprender, nesta nova maneira de vivir e sobrevivir que fixo aínda máis necesario este proxecto.

Parabéns a Sandra González e a todo o seu equipo, co recoñecemento e o agradecemento por axudarnos a adaptar os nosos espazos urbanos á nova realidade.

Xurxo Couto
Deputado de Cultura da Deputación da Coruña

O QUID DA CUESTIÓN: A VILA DO MAÑÁ

Cando nace “A Vila do Mañá”, da man da arquitecta galega Sandra González Álvarez, dificilmente se podería imaxinar un mañá tan desconcertante coma o que nos está a tocar vivir na actualidade. A COVID-19 irrompeu nas nosas vidas deixándonos ante un futuro impredecible e incerto. Esta inquietude tradúcese tamén nos nosos espazos, nos lugares que habitamos, nos que traballamos, nos que nos relacionamos...

Durante o confinamento vivimos a experiencia de converter o noso hábitat no noso todo e de ter que renunciar ao uso do espazo público e ás actividades colectivas. A casa converteuse nun cascarón protector e a rúa nun espazo baleiro e inseguro. Nunca fomos tan conscientes do valor das arquitecturas nas que nos tivemos que protexer e das arquitecturas ás que tivemos que renunciar.

O momento é delicado e crucial. Por unha banda, compre preservar valores fundamentais dos nosos modos de vida e, por outra, ábrese unha oportunidade para a redefinición de aspectos que contribúan á consecución dun mundo máis amigable, máis saudable e máis sostible.

A arquitectura ten unha responsabilidade irrenunciable fronte a unha sociedade que se está a redefinir. A evidencia da necesidade de repensar os nosos fogares e os nosos xeitos de traballo únese a reivindicación dun espazo público de calidade no que as restricións temporais por motivos sanitarios non impidan a socialización e o disfrute dos espazos compartidos.

Hai evidencias, neste senso, que fan saltar as alarmas: esas primeiras saídas logo do confinamento nas que parecía que pisabamos a rúa por primeira vez, nas que nos mirabamos tras as nosas máscaras sen saber moi ben como achegarnos ou como falarnos; o ilustrativo “Xa non hai que compartir, fillo. Esquece todo o que che teño dito”, que berraba a actriz Charo Urbano na performance do “Primeiro día de colexio”¹. Especialmente dolorosa está sendo a exclusión dos nosos maiores dos ámbitos compartidos pola súa vulnerabilidade fronte á pandemia.

“A Vila do Mañá” saca ás nenas e nenos á rúa para explorar estes espazos a través do xogo, convertidos en *homo ludens*² que, cunha serie limitada de elementos, van organizar libremente o seu entorno, a súa particular *Nova Babilonia*³, a utopía de Constant Nieuwenhuys na que a sociedade nómada adapta constantemente o seu propio entorno. A súa experiencia non se queda nun día de festa na vila, se non que lles permite retomar o espazo como propio e xerar sinerxías que salpiquen ao resto da sociedade.

Nesta ocasión, máis que nunca, compre observar a ollada desprexuízada dos que están acostumados a explorar por primeira vez e que, fronte ás reservas do mundo adulto, se deixan arrastrar pola curiosidade. Así, vemos ás nenas e aos nenos nas rúas de Arzúa descubrindo o que implica unha separación de un metro e medio, enfundados en flotadores que limitan os seus movementos. A escena recórdanos aos traballos escenográficos de Oskar Schlemmer, profesor na Bauhaus alemana, na que crea o *atrezzo* das actrices e actores do Ballet Triádico⁴, estreado en Stuttgart no ano 1922. Cada personaxe enfúndase nun traxe que limita a expresividade libre do corpo e potencia outros comportamentos dirixidos. Unha estratexia que asume a restrición pero explora a posibilidade.

Historicamente, logo das grandes crises, a arquitectura sempre soubo dar respostas creativas para a nova sociedade. De feito, os avances máis relevantes neste ámbito tiveron lugar como reacción fronte aos modelos de vida obsoletos, como foi a introdución das medidas hixienistas na arquitectura de finais do século XIX e primeiros anos do XX. E cabe sinalar que, nalgúns destes exemplos máis significativos, aparecen as nenas e nenos e o xogo como motor do cambio.

1. Charo Urbano, “Primer día de colegio”, 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=pvA3LSHfQFo> [Consultada: 12/10/2020].

2. Johan Huizinga. *Homo ludens*. Madrid: Grupo Anaya, 2012 [orixinal: 1938].

3. Constant Nieuwenhuys. *La Nueva Babilonia*. Barcelona: Gustavo Gili Mínima, 2009 [orixinal: 1956-74].

4. Oskar Schlemmer. *Das Triadisches Ballett* (1922). Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, Madrid. https://www.museoreinasofia.es/sites/default/files/salas/informacion/206.02_esp_completo_web.10.2017.pdf [Consultada: 12/10/2020].

5. Nigel Henderson, *Photograph of children playing in the street*. Tate Foundation, Londres. <https://www.tate.org.uk/art/archive/items/tga-201011-3-1-106-2/henderson-photograph-of-children-playing-in-the-street> [Consultada: 12/10/2020].

6. Alison e Peter Smithson, "Urban Re-Identification Grid, 1953": Max Risselada; Dirk Van den Heuvel, *Team 10 in search of a Utopia of the present 1953-81* (Rotterdam: Nai Publishers, 2005: 30).

7. Aldo van Eyck, "On the Design of Play Equipment and the Arrangement of Playgrounds, 1962": AA.VV., *Playgrounds, reinventing the square* (Madrid: Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, 2014): 120-135.

8. Palle Nielsen, "Modellen-En modell för ett kvalitativt samhälle, 1968": AA.VV., *Playgrounds, reinventing the square* (Madrid: Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, 2014): 174-175.

Botemos un ollo ás fermosísimas fotografías de Nigel Henderson en Bethnal Green ⁵, unha área no East End do Londres de posguerra dos anos cincuenta, sumido nunha profunda crise económica, social e emocional. Estas imaxes en branco e negro amosan ese mundo empobrecido e gris no que aparecen os nenos colonizándoo cos seus xogos pintados no asfalto das rúas. Esa ollada ao día a día de Henderson foi a base das innovacións urbanísticas e a redefinición do hábitat de arquitectos tan relevantes para a contemporaneidade como Alison e Peter Smithson, tal como amosaron nunha das últimas reunións dos CIAM en Aix-en-Provence, no 1953 ⁶. Tamén desta época son os parques de xogos infantís dos arquitectos holandeses Aldo Van Eyck e Jakoba Mulder que, como estratexia revitalizadora dos barrios, encheron os baleiros das feridas que os bombardeos deixaron na cidade de Ámsterdam ⁷.

"A Vila do Mañá" comparte estas estratexias de rexeneración desde a súa orixe pero, neste contexto actual, tamén se carga de responsabilidade política e activismo. En paralelo ao Maio do 68, que tiña lugar nas rúas de París, Palle Nielsen organiza unha revolta no Museo Moderno de Estocolmo, habilitando unha sala para que, durante un mes, nenas e nenos xogasen e transformasen o espazo coa aspiración de converterlo nunha nova sociedade, cun enfoque fondamente político. O título, "Modelo para unha sociedade cualitativa" ⁸ é explícito. Precisamos de novo un referente para unha *sociedade cualitativa* que non sucumba ás xustificadas limitacións por motivos de saúde e loite por transformalas en oportunidades de mellora. Neste senso debemos de traballar hoxe desde a arquitectura e, sen dúbida, nisto está "A vila do Mañá".

Luz Paz Agras

Dra. Arquitecta profesora da ETS de Arquitectura da Universidade da Coruña

ARZÚA, CAMIÑANDO CARA A VILA DO MAÑÁ

Arzúa é un municipio do interior de Galicia de carácter marcadamente rural; a natureza e a beleza da súa paisaxe conforman un territorio de xente solidaria, acolledora, emprendedora, conservadora de tradicións e coa fortaleza precisa para afrontar un futuro tan incerto como ilusio- nante.

O Camiño de Santiago constitúe xunto co turismo rural unha das nosas sinais de identidade; dende hai décadas ten marcado o carácter da nosa xente converténdonos nun pobo acolledor e hospitalario.

Froito deste espírito de acollemento e colaboración, en Arzúa sempre recibimos con bo agrado todas as iniciativas que se nos presentan como unha oportunidade para amosar ao mundo o mellor de nós mesmos, e de recibir dos demais todo canto nos permita progresar e ollar dun xeito novo e diferente o que nos rodea.

Así, recibimos con moita ilusión a proposta que a Concelleira de Cultura e Educación, Aurora Varela, puxo sobre a mesa hai un tempo dunha iniciativa que baixo o título de “A Vila do Mañá”, presentaba un proxecto, autoría de Sandra González Álvarez, que procuraba crear unha postura crítica sobre a visión da infancia e a mocidade na nosa vila para poder profundizar na súa situación actual.

O proxecto, cunha longa e exitosa traxectoria noutras vilas e cidades, comparte a nosa maneira de entender a Arzúa que queremos, unha vila aberta, moderna, educadora. Un pobo que camiña con pasos decididos cara o futuro.

“A Vila do Mañá” trouxo a Arzúa un obradoiro didáctico, centrado no urbanismo e na paisaxe, para converter a nosa vila nun gran taboeiro de xogos.

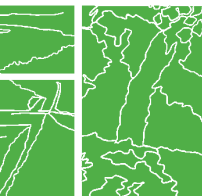
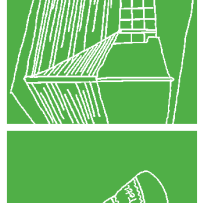
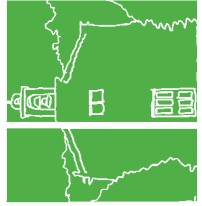
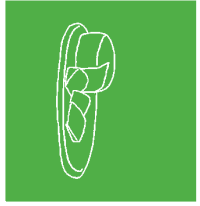
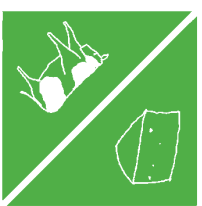
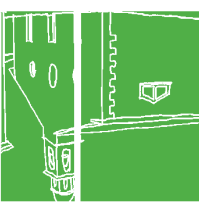
Arzúa convertiuse entre o 4 e o 8 de setembro de 2020, no centro de experimentación para unha ducia de nenos e nenas do municipio, que desfrutaron da oportunidade de visualizar diversos espazos do noso concello dende unha perspectiva diferente.

Marcados polas novas circunstancias que nos toca vivir, coas medidas de distanciamento social, que fan máis difícil construír espazos comúns, en Arzúa conseguiron invadir de cor a Praza de Galiza, a Avenida de Lugo,...; os nosos nenos e nenas mediante o xogo crearon unha nova visión do lugares coñecidos debuxándoos dende unha ollada noble e dócil.

“A Vila do Mañá na Nova Normalidade” permitiunos dar voz aos que habitualmente non a teñen; adentrarnos na visión que teñen de Arzúa os que agora son e serán os seus habitantes do futuro; resultou moi gratificante encher de cor e ledicia os nosos espazos cunha morea de propostas creativas que se poden ver nesta publicación.

Encantados quedamos en Arzúa de ser partícipes de iniciativas como “A Vila do Mañá”, de reconquistar espazos, de ollar dende a nobleza e a inocencia da infancia, de repensar espazos para a vida e a liberdade.

José Luis García López
Alcalde de Arzúa

1 DESCUBRINDO “A VILA DO MAÑÁ”

(Arzúa, 2020)

Nun tempo tivemos medo do monte. Era o monte do lobo, do ogro, da escuridade. Era o lugar onde nos podíamos perder. Cando os avós contábannos contos, o monte era o lugar preferido para ocultarse os inimigos, as trampas, as angustias. [...] Nun tempo, sentímonos seguros entre as casas, na cidade, co vecindario. Este era o sitio onde buscábamos aos compañeiros, onde os atopábamos para xogar xuntos. Alí estaba o noso sitio, o sitio onde nos escondíamos, onde organizábamos a pandilla, onde xogábamos as mamás, onde escondíamos o tesouro... [...] Pero en poucas décadas, todo cambiou. Houbo unha transformación tremenda, rápida, total, como nunca a viu a nosa sociedade (polo menos segundo consta na historia documentada). [...] O monte pasou a ser belo, luminoso, obxecto de soños e de desexos. A cidade, en cambio, converteuse en algo sucio, gris, monstruoso. [...] Nos últimos decenios, e dun xeito totalmente evidente nos últimos cincuenta anos, a cidade, nacida como lugar de encontro e de intercambio, descubriu o valor comercial do espazo e alterou todos os conceptos de equilibrio, benestar e comunidade para seguir soamente programas de beneficios, de intereses. Vendeuse, prostituíuse. [...] A cidade é agora como o monte dos nosos contos.¹

⁰¹ Tonucci, Francesco. *La ciudad de los niños*. 1997. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez.

Como podemos recuperar a identidade da vila/cidade?...como a vila/cidade podería ser de novo ese lugar de encontro e de intercambio?... como volver sentirnos seguros entre as casas, na vila/cidade, na veciñanza?... como volver facer que a vila/cidade sexa o noso sitio, o noso lugar?... que debemos facer para que a vila/cidade deixe de ser algo sucio, gris, monstruoso?... estas son as cuestións que nos levan a crear o Proxecto: “A Vila do Mañá”.

“A Vila do Mañá” é un proxecto educativo e de divulgación, cuxo obxectivo é que dende a infancia e a través do xogo se tome conciencia de todas as escalas do común: a arquitectura, o patrimonio tanxible e intanxible, o urbanismo e a paisaxe. Á vez que dende a disciplina arquitectónica se tome conciencia dunha nova visión da vila/cidade, que é a que nos achegan os que serán os habitantes do mañá.

O reto principal é que a infancia e a adolescencia estean presentes de forma activa nos procesos de construción do espazo común (praza, barrio, cidade...) dotándoos das ferramentas necesarias para desenvolver a súa creatividade, dende a Arte e a Arquitectura. O fin é provocar neles o espertar dunha nova mirada sobre os espazos nos que desenvolven a súa vida.

Como síntese das nosas ideas podemos afirmar que: entendemos a vila/cidade como taboleiro de xogo, como lugar de encontro e como laboratorio de aprendizaxe para os nenos e nenas que, a través das ferramentas propias da infancia como son o seu propio movemento e o xogo, teñen que descubrir, vivir, coñecer e valorar o seu hábitat para poder actuar nel; defendemos o dereito dos nenos e nenas ás cidades, como parte dunha cidadanía activa; a cal será a que herde e desenvolva a vila/cidade futura; remarcamos a importancia do hábitat no que os nenos e nenas viven na súa relación identitaria con el; e por último consideramos a Arte e a Arquitectura como ferramentas educativas que nos permiten levar a cabo este proxecto. Podemos considerar “A Vila do Mañá” como unha experiencia innovadora de Aprendizaxe e Servizo, desenvolvendo un novo aspecto da profesión de arquitectura, que tanto a crise financeira como a actual crise sanitaria puxo en cuestión.

“A Vila do Mañá” está a desenvolverse mediante diferentes talleres en distintas vilas e cidades de Galicia, ata o momento realizouse en Rianxo, Bertamiráns, Milladoiro, Verín, A Pobra do Caramiñal, Mondoñedo, Ribeira, Carballo, Bueu, Vilagarcía de Arousa, Cambados, Arteixo, Ferrol, Malpica e Arzúa; o proxecto “A Vila do Mañá” púxose a proba, cambiando totalmente de escala na cidade de São Paulo (Brasil). É realizado polo equipo de PØST arquitectos, financiado polos diferentes Concellos, e durante o ano 2019 contou coa subvención da Deputación de A Coruña: (FO300/2019 convocatoria do programa de subvencións destinado a entidades lucrativas para a produción de proxectos singulares de especial interese cultural na Provincia da Coruña), recibe o apoio da Escola Técnica Superior de Arquitectura da Coruña (ETSAC), da Facultade de Arquitectura e Urbanismo da Universidade Presbiteriana Mackenzie (FAU-Mackenzie), e da Asociación para a Defensa do Patrimonio Cultural Galego (APATRIGAL).

Presentamos este libro, nun momento complexo, cunha nova normalidade, no que vamos a atoparnos cunha realidade ben distinta a que estabamos afeitos, analizaremos o caso práctico do resultado do taller “A Vila do Mañá na Nova Normalidade, Arzúa” realizado do 4 ao 9 de Setembro do 2020.

A cidade é -e é un tópico pero non por iso banal ou falso- a realización humana máis complexa, a produción cultural máis significativa que recibimos da historia. [...]. A cidade nace do pensamento, da capacidade de imaxinar un hábitat, non só unha construción para acubillarse, non só un templo ou unha fortaleza como manifestación do poder. Facer a cidade é ordenar un espazo de relación, é construír lugares significantes da vida común. A cidade é pensar o futuro e logo actuar para realizalo. As cidades son as ideas sobre as cidades.²

⁰² Borja, Jordi. *La ciudad conquistada*. 2003. Madrid: Alianza Editorial.

2 “A VILA DO MAÑÁ” EN TEMPOS DE PANDEMIA

“A Vila do Mañá” en Tempos de Pandemia, busca xerar unha postura crítica sobre a posición da infancia e a mocidade nas nosas vilas e cidades, para poder profundizar na súa situación actual.

Podémonos remontar o ano 1978 cando Colin Ward escribía unha das obras de referencia neste tema, *The Child in the City*, onde analiza a relación da infancia coa cidade.

Os mestres do centro da cidade, incluso os máis experimentados, están tan afeitos á mobilidade, a liberdade de acceso ao transporte e a competencia social para moverse, que continuamente sorpréndense de que moitos nenos aos que ensinan vivan confinados nunhas poucas rúas ou mazás.[...] Nunha enquisa realizada para a Community Relations Commission atopouse que pouco menos da metade dos nenos menores de cinco anos no distrito de Handsworth en Birmingham, nunca saíu a xogar. “Non teñen acceso aos espazos de xogo, e os seus pais temían pola súa seguridade se os deixaban saír”. [...] Os profesores dunha escola de Bristol contábanme o impacto co que se decataron de que algúns dos seus alumnos adolescentes nunca estiveran no centro da cidade, [...] os profesores do barrio londiniense de Brent faláronme de nenos de trece e catorce anos que nunca viran o Támesis.³

⁰³ Ward, Colin. *The Child in the City*. 1978. New York: Pantheon Books.

Aínda que pasaron máis de corenta anos, o narrado por Ward é totalmente actual, nunha experiencia de “A Vila do Mañá” no Colexio Liceo La Paz da Coruña, traballando cos nenos/as de infantil e tentando poñer a proba cal era o seu coñecemento da contorna na que habitan, creamos unha serie de paneis con imaxes reconocibles da cidade da Coruña, a maioría das iconas da cidade éranlles totalmente descoñecidas, pero a nosa sorpresa foi máxima, cando ante a imaxe dunha coñecida cadea de comida rápida, todos con gran xúbilo recoñecérona: McDonald’s!!!, e o que nos deixou atónitos, foi a resposta o ver a imaxe do Obelisco: Big Ben de Londres... A diferenza co que nos contaba Ward, é a evolución nas tecnoloxías, a día de hoxe todo está a un “click” de distancia, e é máis fácil coñecer a través da pantalla as cidades afastadas, que vivir a nosa propia.

Tras esta experiencia e o vivido nos talleres de “A Vila do Mañá” en diferentes vilas e cidades, podo afirmar que a conexión natural entre os nenos/as e o seu hábitat, o lugar onde crecen e se desenvolven, a cidade ou a vila na que viven, está diluída, é apenas existe.

As novas xeracións, os habitantes do mañá, descoñecen na súa totalidade a súa vila ou cidade, viven nunha “caixiña”, desprázanse noutra “caixiña” máis pequena e chegan a unha “caixa” maior (chámese colexio, centro comercial, polideportivo, ... ou parque infantil). Esta é a súa relación coa súa contorna.⁴

Sandra González Álvarez

Fronte á actual concepción das nosas vilas/cidades, “A Vila do Mañá” trata de entender a vila/cidade como espazo de relación e vida en común, como unha ferramenta educadora, non neutra, á que nos aproximamos dende o xogo.

Un concepto fundamental que articula e relaciona a idea de vila/cidade é o do espazo público:

⁰⁴ Domènech, Mar. (23 de Novembro de 2018). ENTREVISTA | Sandra González, arquitecta “El futuro de una ciudad son los niños: si es buena para ellos, es buena para todos”. *elDiario.es*. Recuperado de https://www.eldiario.es/nidos/futuro-ciudad-ninos-buena_128_1828483.html

⁰⁵ Borja, Jordi. *La ciudad conquistada*. 2003. Madrid: Alianza Editorial.

Negamos a consideración do espazo público como un chan cun uso especializado, non se sabe se verde ou gris, se é para circular ou para estar, para vender ou para comprar, cualificado unicamente por ser de “dominio público” aínda que sexa á vez un espazo residual ou baleiro. É a cidade no seu conxunto a que merece a consideración de espazo público. [...] . O espazo público concibido tamén como instrumento de redistribución social, de cohesión comunitaria, de autoestima colectiva. E asumir tamén que o espazo público é espazo político, de formación e expresión de vontades colectivas, o espazo da representación pero tamén do conflito. Mentres haxa espazo público, hai esperanza de revolución, ou de progreso.⁵

Jordi Borja

Recuperando algunhas das ideas propostas polo arquitecto holandés Aldo van Eyck (1918-1999), nas que se outorgaba ao neno/a a oportunidade de descubrir a cidade dende o seu propio movemento, que ten que ser desenvolvido a través dos seus xogos porque é a súa maneira natural de coñecer o mundo. Somos conscientes de que, actualmente, isto xera un conflito nas rúas e prazas, o cal desexamos provocar, evidenciar e poñer de manifesto dende os talleres, aínda que sexa de maneira temporal. Que sucede cando os espazos públicos son ocupados por nenos/as xogando? Que sensación teñen os nenos/as? Como reaccionan os adultos?... Dende ese conflito, queremos transformar a imaxe da cidade que teñen os nenos/as e adolescentes e, ao mesmo tempo, facelos visibles neses espazos a ollos dos adultos (Fig. 01).

⁰⁶ van Eyck, Aldo. “Sobre el diseño del equipamiento lúdico y la disposición de los espacios de juego” (1962) en: *Playgrounds. Reinventar la plaza*, (Madrid: Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía; Siruela, 2014), 121-122.

A oportunidade de que o neno descubra o seu propio movemento forma parte da cidade en si; a cidade tamén é un espazo de xogo. O neno utiliza todos os elementos da cidade, todos os obxectos construídos, todas as superficies polas que pode gatear ou trepar. Os nenos saben xogar moi ben con estas cousas, aínda que non teñan permiso para iso.⁶

Aldo van Eyck

Fig. 01 Invasión de cor na Praza de Galicia, taller "A Vila do Mañá na Nova Normalidade, Arzúa". setembro 2020.

O xogo é unha actividade fundamental para o desenvolvemento dos nenos/as. É un poderoso instrumento de aprendizaxe para actitudes, comportamentos e valores dunha sociedade. Durante a infancia aprendemos xogando e, por iso, os talleres desenvolvéronse a través do xogo como ferramenta fundamental nestas idades. Buscamos unha aprendizaxe actuando na realidade, no local, abordando situacións espaciais que poden ser coñecidas de antemán e que se redescubren dende unha nova perspectiva. Tamén buscamos a acción a través do movemento do neno/a, descubrir o espazo dende a máxima liberdade do xogo.

Habitar, para o individuo ou para o grupo, é apropiarse de algo. Apropiarse non é ter en propiedade, senón facer a súa obra, moldeala, formalala, poñer o selo propio. Habitar é apropiarse dun espazo [...] Con este termo [apropiación] non nos referimos a propiedade; é máis, trátase de algo totalmente distinto; trátase do proceso segundo o cal un individuo ou grupo aprópiase, transforma no seu ben, algo exterior.⁷

Henri Lefebvre

07 Lefebvre, Henri. *El derecho a la ciudad*. 1975. Barcelona: Península.

Outra idea que fundamenta “A Vila do Mañá” xorde do dereito á cidade, tal como defendía Henri Lefebvre (1901-1991), polo que as persoas que habitan nela teñen dereito ao seu goce, á súa transformación e a que reflicta a súa maneira de entender a vida en comunidade. Dende este punto de vista, como non incluír o dereito de nenos e nenas á cidade? Por iso, consideramos o espazo público como un espazo común de aprendizaxe e construción colectiva no que a infancia e a adolescencia tamén debe ter cabida.

⁰⁸ Artigo 12 da Convención sobre os Dereitos do neno. UNICEF. 2006.

Tratamos de dar voz aos que normalmente non a teñen, os nenos/as e os adolescentes, impulsando o seu Dereito⁸ para formarse un xuízo propio do hábitat no que viven e a poder expresalo e poñelo de manifesto. Buscamos estimular unha actitude crítica para impulsar o seu desenvolvemento como unha cidadanía activa, pois eles serán os responsables da vila/cidade do futuro. Conformar, por tanto, as bases dunha cidadanía crítica e comprometida e unha vila/cidade como un espazo vivido que leve a mellorar a calidade de vida dos cidadáns e fortalezca a idea de comunidade.

Traballamos os espazos públicos para transformalos en espazos comúns. Como afirma o xeógrafo e teórico social David Harvey (1935), é necesaria a apropiación dos espazos públicos urbanos por parte da cidadanía mediante unha acción política para convertelos en espazos comúns.

Reclamar o dereito á cidade no sentido en que eu o entendo supón reivindicar algún tipo de poder configurador do proceso de urbanización, sobre a forma en que se fan e refán as nosas cidades, e facelo dun modo fundamental e radical.⁹

⁰⁹ Harvey, David. *Ciudades rebeldes Del derecho de la ciudad a la revolución urbana*. 2013. Madrid: Ediciones Akal.

David Harvey

As prazas e rúas, a paisaxe cos seus elementos, o mobiliario, os baileiros, ... son bens comúns que buscamos que os nenos/as recoñezan como seus dende diferentes puntos de vista: dende a historia, os seus usos, a súa evolución e as súas transformacións.

O obxectivo principal de “A Vila do Mañá” é que a infancia e a adolescencia estean presentes de forma activa nos procesos de construción do espazo común, dotándolles das ferramentas necesarias para desenvolver a súa creatividade dende a Arte e a Arquitectura, co fin de provocar neles o despertar dunha nova mirada e xerar vínculos de identidade cos espazos nos que habitan.

A palabra hábito é unha palabra demasiado gastada para expresar esa ligazón apaixonada do noso corpo que non esquece a casa inesquecible.¹⁰

Gastón Bachelard

¹⁰ Bachelard, Gastón. *La poética del espacio*. 2000. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.

Preténdese que adquiran un maior coñecemento da vila/cidade na que viven; unha apropiación de espazos que lles son vetados a diario; o movemento con liberdade nas rúas e prazas; o empoderamento espacial xunto con outros nenos/as favorecendo a súa convivencia; a valoración do lugar no que habitan a través dunha nova mirada sobre o seu hábitat; facerlles responsables da contorna; coñecer tamén os elementos que conforman o lugar inmaterial; e, sobre todo, demostrarlles a súa capacidade transformadora (Fig. 02).

Fig. 02 Invasión de cor na Avenida de Lugo, taller “A Vila do Mañá na Nova Normalidade, Arzúa”. setembro 2020.

Co taller “A Vila do Mañá”, a vila/cidade na que viven non é unha idea abstracta, nin é unha serie de pequenas imaxes parciais; comeza a entenderse como unha contorna moito máis complexa e ampla, que nos aproxima á noción de hábitat: o espazo que transcende a súa localización física nun territorio no que resolvemos as nosas necesidades, establecendo relacións con outras persoas e co medio, tanto natural como construído; implicando procesos nos que se transforma, pero nos que tamén somos transformados. O hábitat implica tamén a memoria e o simbólico da comunidade. En síntese, o hábitat como sistema de relacións e procesos que se xeran entre tres elementos: a natureza, a sociedade e o habitante.

Do mesmo xeito que esta páxina impresa, se é lexible, pode ser apprehendida visualmente como unha pauta conexas de símbolos reconocibles, unha cidade lexible sería aquela cuxos distritos, sitios sobresalientes ou sendas son identificables facilmente e agrúpanse, tamén facilmente, nunha pauta global.¹¹

¹¹ Lynch, Kevin. *La imagen de la ciudad*. 2008. Barcelona: Gustavo Gilli.

Kevin Lynch

O hábitat dos nenos/as é onde desenvolven as súas vidas, o que viven e o que coñecen e, por tanto, é un forte elemento xerador de aprendizaxe. A vila/cidade, a arquitectura que a conforma e a paisaxe son ambientes de aprendizaxe para o neno/a, construíndo coñecemento a diferentes escalas. Como é posible que a infancia actual véxase privada desta relación?

Introdúcense dúas condicións fundamentais en “A Vila do Mañá”: o corpo do neno/a e o seu movemento como referencia fundamental para o descubrimento do lugar e do contexto; e a experiencia, tanto perceptiva, a sentida no momento, como a que provén do recordo ou da memoria do día a día. Dende eses dous aspectos trabállase no hábitat real, percorrendo a vila/cidade, descubrindo e intervindo nas súas rúas e prazas. O espazo urbano convértese nun enorme taboleiro de xogo en tres dimensións que require nenos/as inquedos e activos que o

exploren, recoñezan e sexan capaces de modificalo. O lugar transfór-mase en algo dinámico que xa non só é aprehendido, senón que pode ser modificado por eles mesmos, outorgándolles un papel protagonista que normalmente, na creación de espazos, non se lles dá ou queda reducido a un ámbito de xogo máis controlado, como o patio do colexio ou a área infantil coutada dos parques.

Resumindo o exposto ata o momento, a vila/cidade é o reflexo da civilización que a constrúe e habita. Represéntanos, evidencia o modo en que entendemos o mundo e como funciona a nosa sociedade. A relación que establecemos co noso hábitat é recíproca: nós construímolos e el constrúenos a nós. Partindo desta base deberíamos preocuparnos a relación actual da infancia coa súa contorna, onde están os nenos e nenas nas nosas vilas/cidades?, por que non están presentes na paisaxe urbana?

O día 11 de Marzo do presente ano, a Organización Mundial da Saúde (OMS) anuncia que a nova enfermidade por coronavirus 2019 pode caracterizarse coma unha Pandemia, o 14 de Marzo o espazo público das nosas vilas e cidades baléirase. Vilas e cidades desertas, tendas cerradas, parques infantís clausurados,... rúas sen ninguén circulando... algo impensable ata o momento.

Máis aló das vivencias cotiás, as análises urbanas da relación da infancia coa cidade en tempos de Pandemia, ata que puidemos recuperar a actividade de “A Vila do Mañá na Nova Normalidade”, foron a través das publicacións en medios de prensa escritos ou visuais.

O día 22 de Marzo, aparece un artigo no xornal El Confidencial, titulado: “A asombrosa desaparición de 7 millóns de nenos españois polo coronavirus” o cal comenza da seguinte maneira; “Sabían que hai 7 millóns de menores de 15 anos en España? E que agora mesmo están todos encerrados nas súas casas sen poder saír e cunha chea de deberes? Non, non é que o Estado os castigara a todos por mal comportamento. Ou si. Son a poboación invisible do confinamento por coronavirus”.

¹² Prieto, Carlos. (22 de Marzo de 2020). ENTREVISTA a César Rendueles “La asombrosa desaparición de 7 millones de niños españoles por el coronavirus”. *El Confidencial*. Recuperado de https://www.elconfidencial.com/espana/2020-03-22/coronavirus-millones-ninos-espanoles_2509379/

Eu engadiría que estes sete millóns de nenos/as xa estaban desaparecidos nas nosas vilas/cidades, son a poboación invisible no día a día das nosas urbes.

Na entrevista César Rendueles afirma: “Estamos afeitos a esperar que os nenos sexan invisibles, que non molesten, non fagan ruído e non alteren o mundo “normal”, que entendemos que é o dos adultos. A crise do coronavirus é unha especie de paraíso adultocéntrico. Os nenos desapareceron completamente da vista pública, por fin son asunto exclusivamente privado dos seus pais”.¹²

O artigo de Clara Blanchar publicado o 16 de xuño no diario El País, co título: “Os nenos reconquistan a Barcelona turística. A reapropiación dos barrios céntricos polos veciños vese escurecida pola crise que provoca a falta de visitantes”. Sen dúbida é un titular de por se suxectivo, porque expón fenómenos que acaeceron, nalgunha medida, pola situación de pandemia mundial. Palabras como “reconquistan”, “reapropiación” son palabras coas que expresamos as actividades de “A Vila do Mañá”, son ideas que cremos necesarias para a transformación das vilas/cidades e estaban a ocorrer de forma espontánea.

Se continuamos lendo: “A crise do coronavirus provocou escenas insólitas en 20 anos nos barrios de Barcelona máis presionados polo turismo: nenos montando bicis e patinetes ante a Catedral, no Barrio Gótico; xogando ao fútbol no Parque Güell, ou pasando a tarde ante a Sagrada Familia. Nunha cidade de 1,6 millóns de habitantes que recibe cada ano a 30 millóns de visitantes, a súa súbita desaparición dos lugares máis visitados levou aos veciños a reconquistar o espazo público, pero ten unha cara b: a crise socioeconómica”.¹³

¹³ Blanchar, Clara. (16 de Xuño de 2020). “Los niños reconquistan la Barcelona turística. La reapropiación de los barrios céntricos por los vecinos se ve oscurecida por la crisis que provoca la falta de visitantes”. *El País*. Recuperado de <https://elpais.com/sociedad/2020-06-15/los-ninos-reconquistan-la-barcelona-turistica.html>

Non me sorprende que sexa unha “escena insólita” que haxa nenos/as xogando no espazo público, o que vén reafirmar a hipótese de partida: a relación entre os nenos/as e a vila/cidade en que desenvolven a súa vida é apenas existente, como poderíamos cambiar esa relación?... como volver facer que a cidade sexa o noso sitio, o noso lugar?... estas son as cuestións que me levan a saír novamente á rúa co proxecto “A Vila do Mañá na Nova Normalidade, Arzúa”.

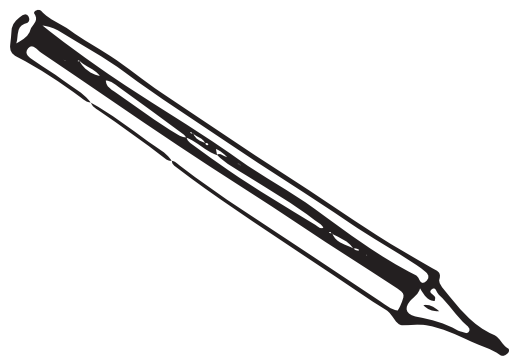
3 COÑECENDO ARZÚA

“A Vila do Mañá” parte de tomar a vila de Arzúa como un taboleiro de xogo, transformando o lugar que habito en algo novo, en algo a descubrir se se mira e percorre con outros ollos.

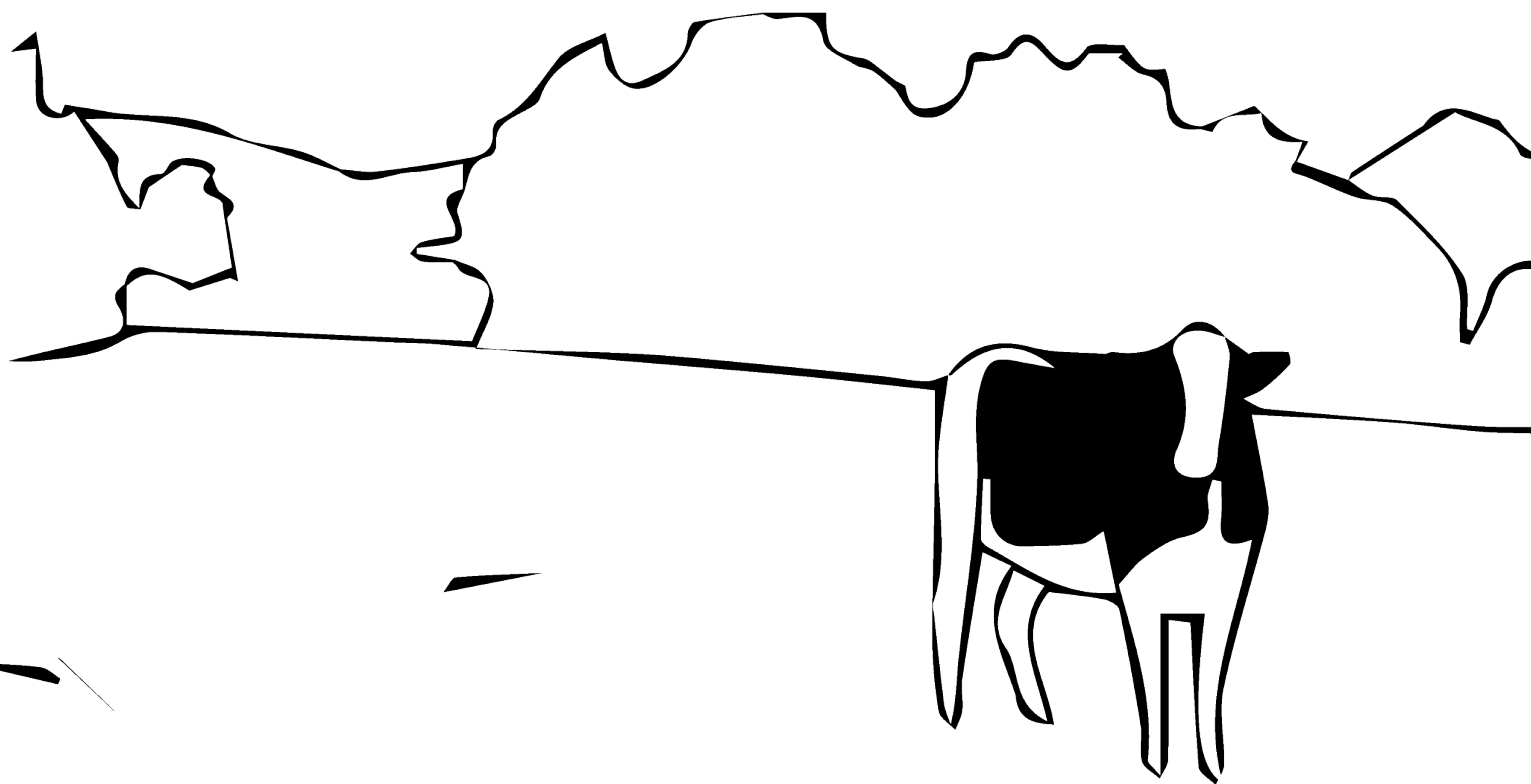
Nesta edición da “Vila do Mañá na nova Normalidade” incorporamos a creación dun taboleiro de xogo cos elementos característicos de Arzúa. É un “xogo da oca” (Fig. 03) orixinal e inédito, conformado por aqueles elementos arquitectónicos, urbanísticos, paisaxísticos, artísticos e culturais que configuran a identidade de Arzúa.

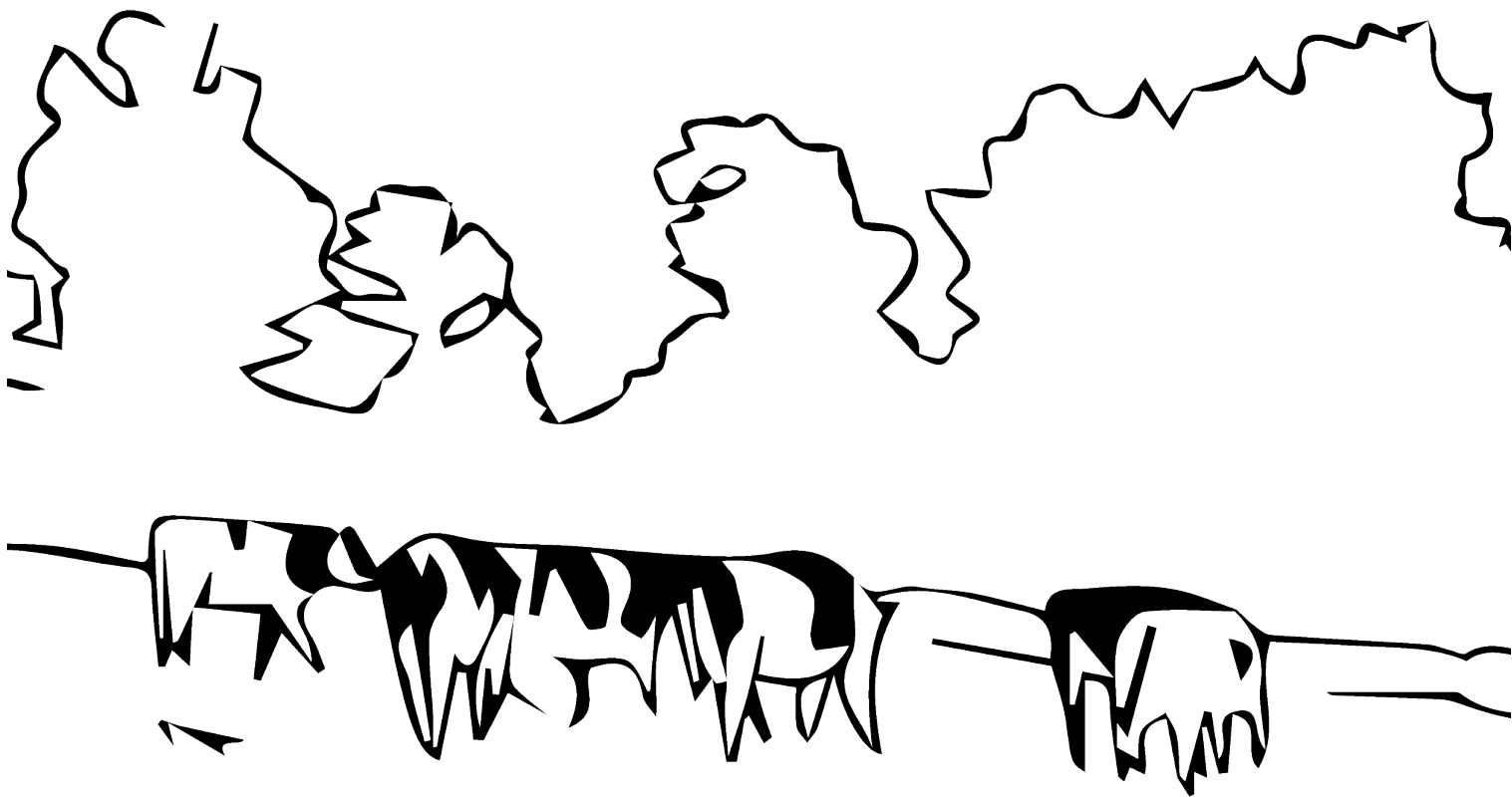

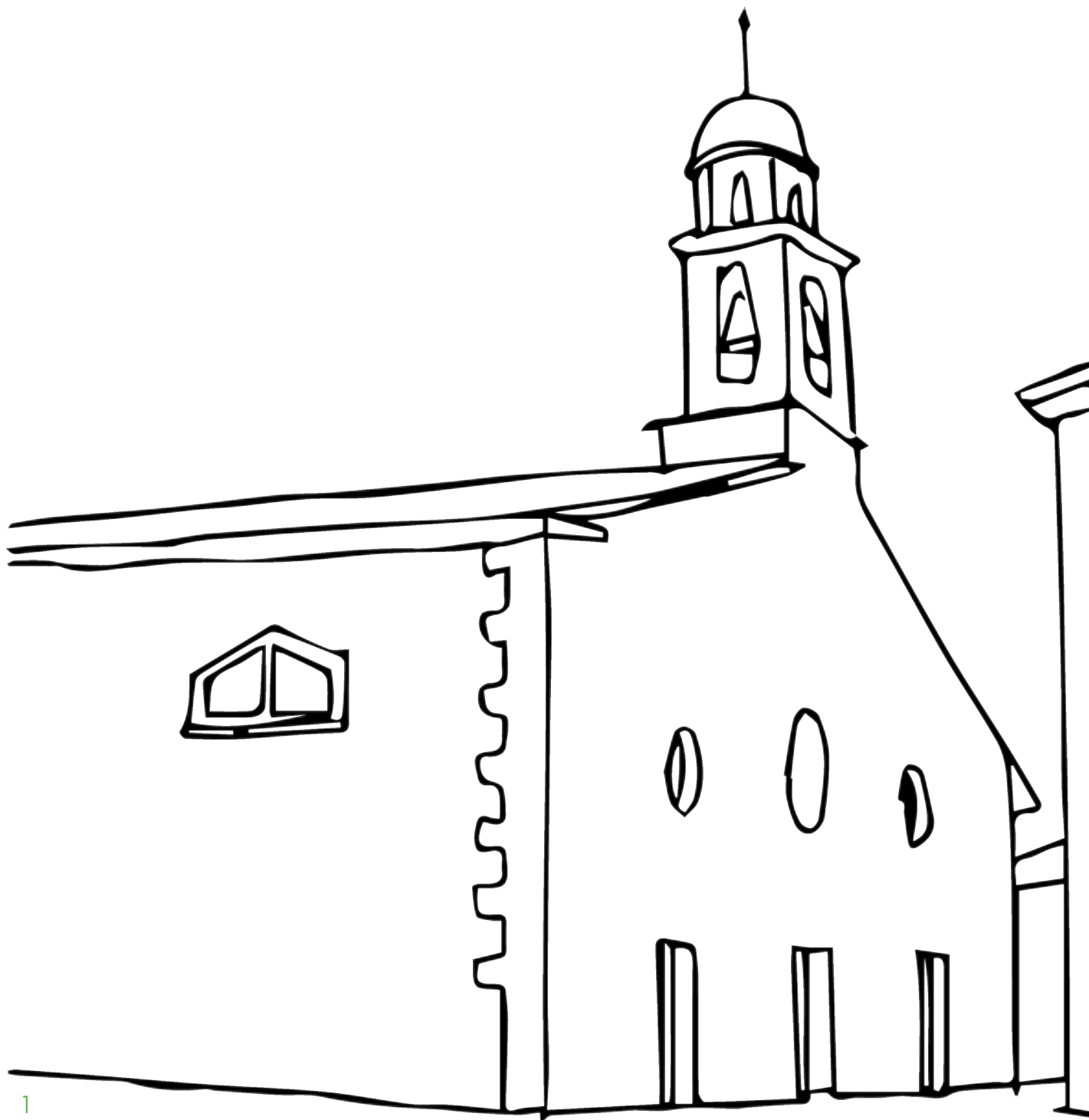
Fig. 03 Taboleiro “A Vila do Mañá na nova Normalidade, Arzúa”.
Elaboración propia.

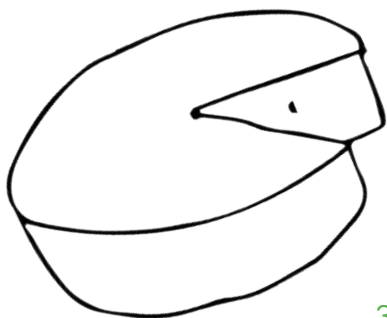
Dalle cor a túa vila...

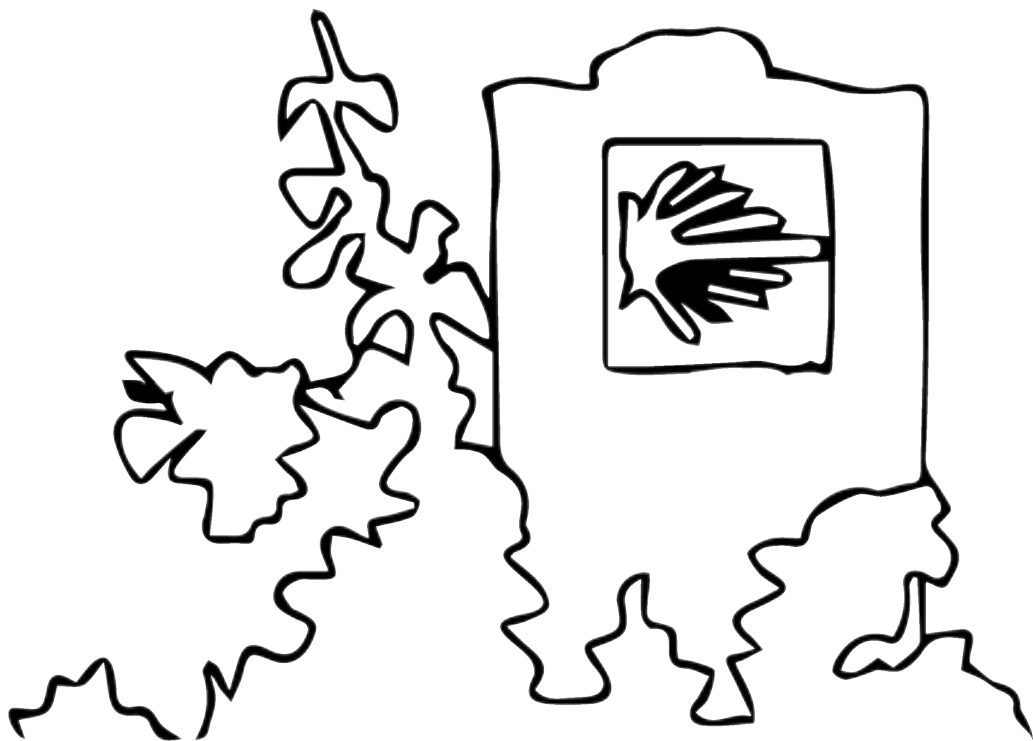
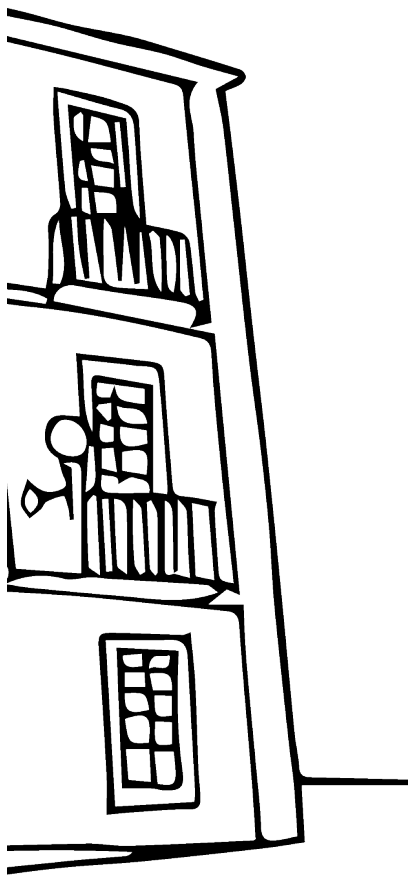
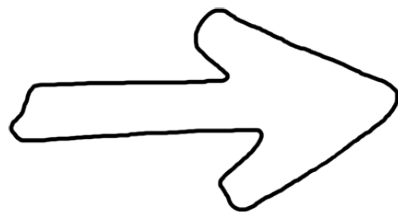
3

4

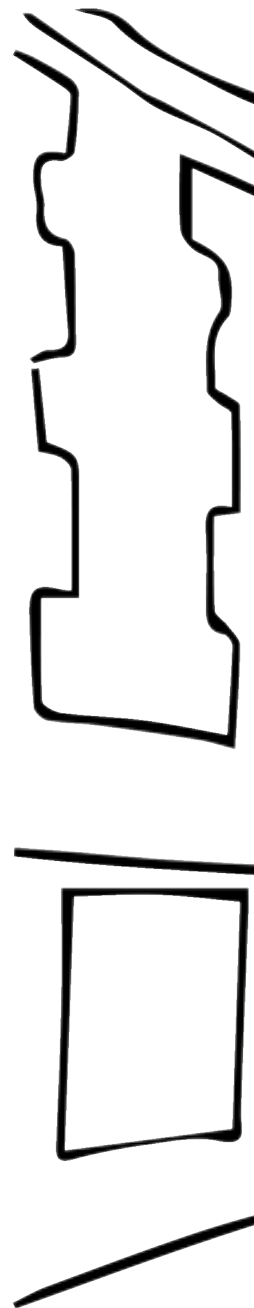

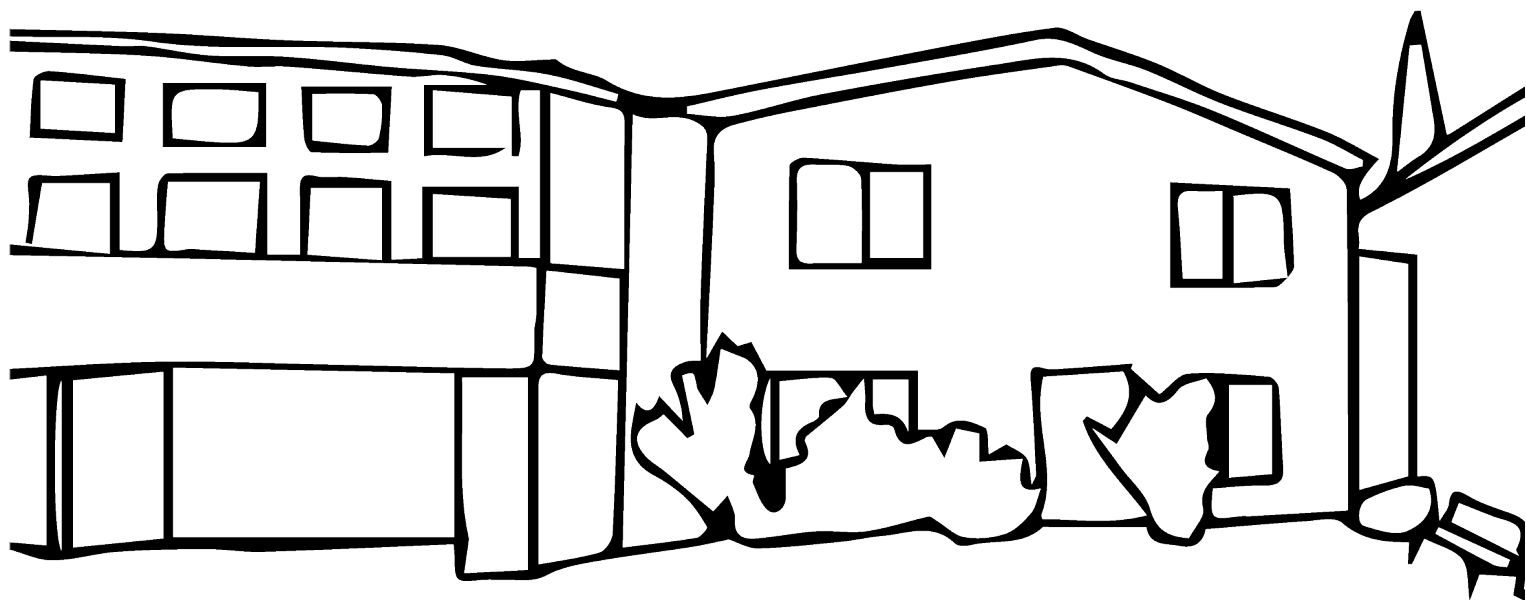
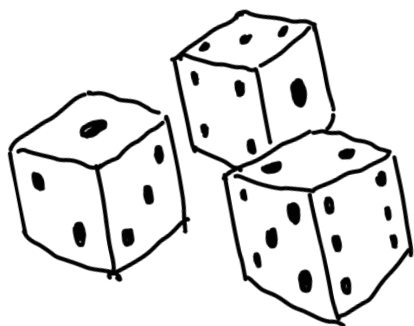

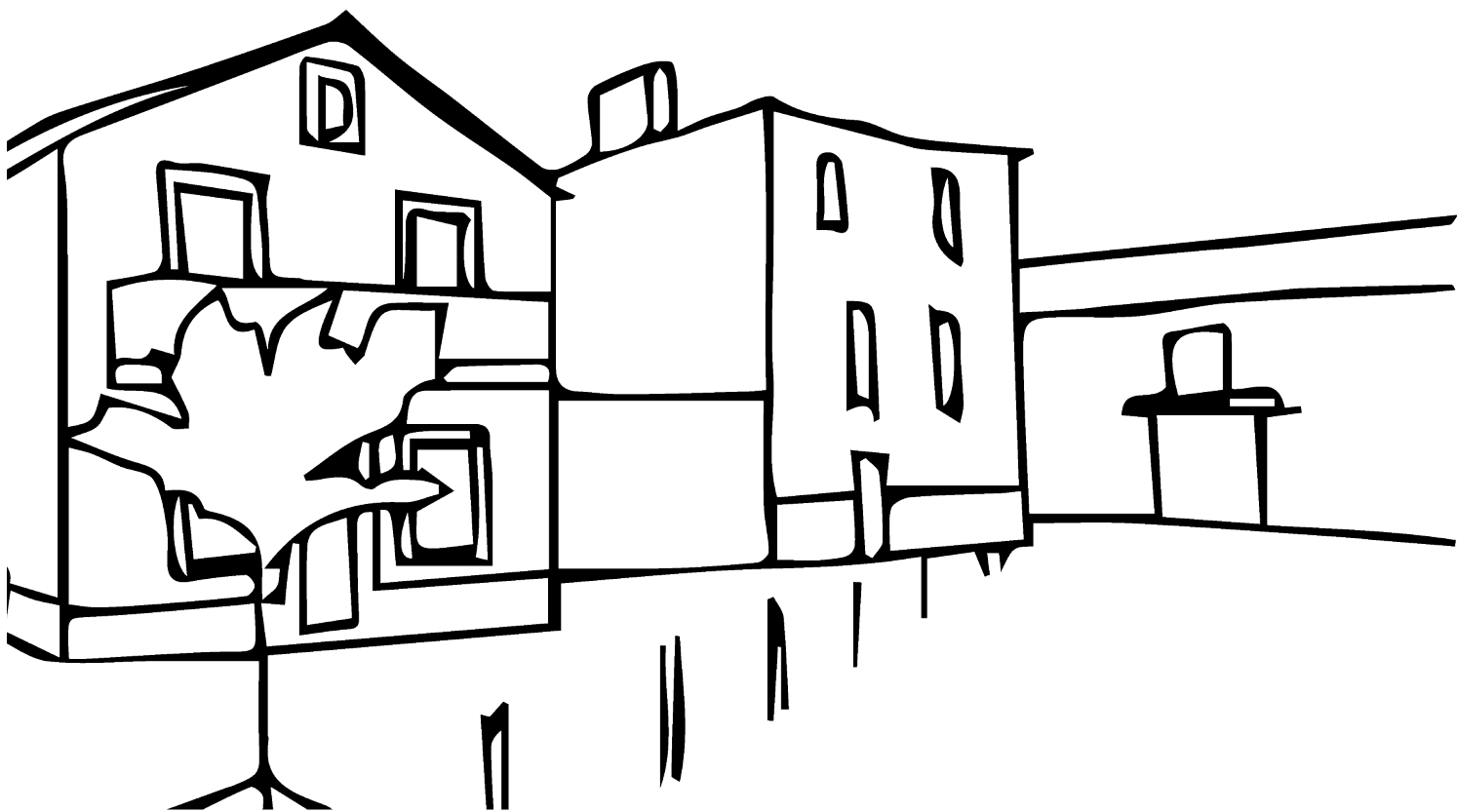
8

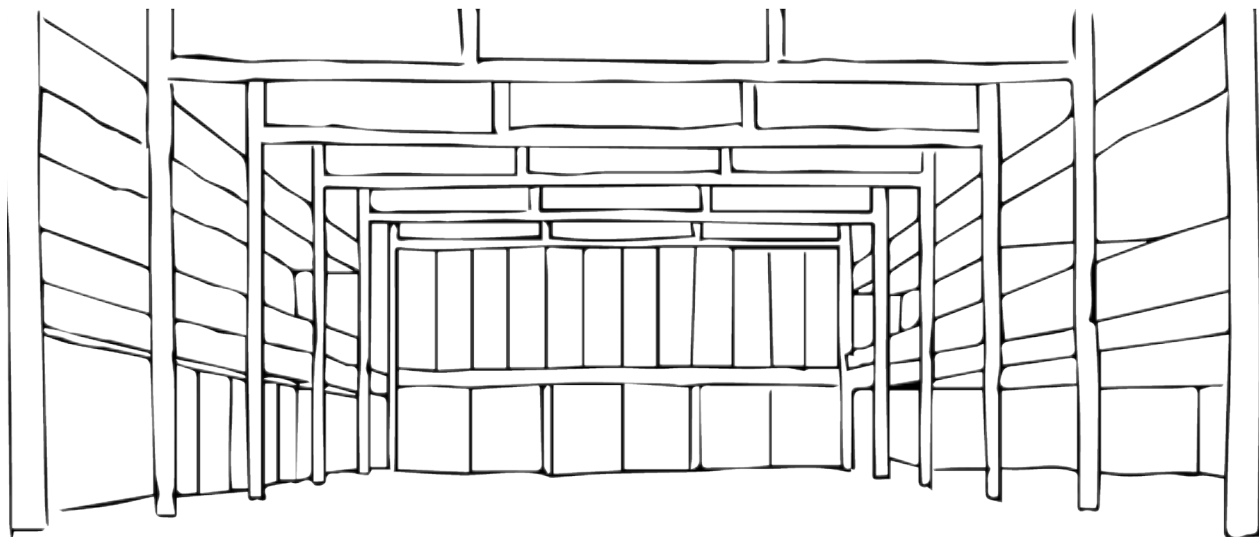

9

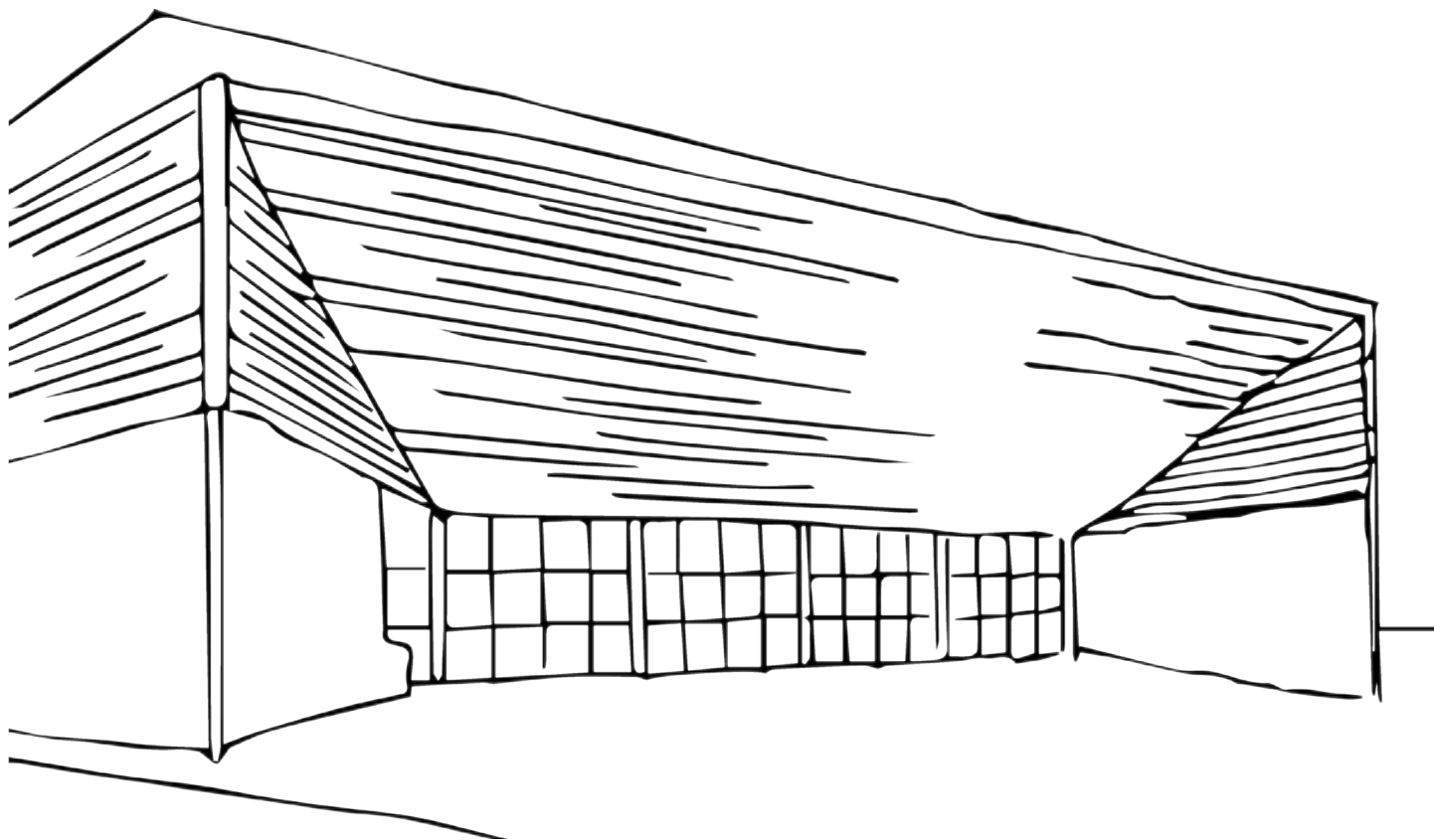

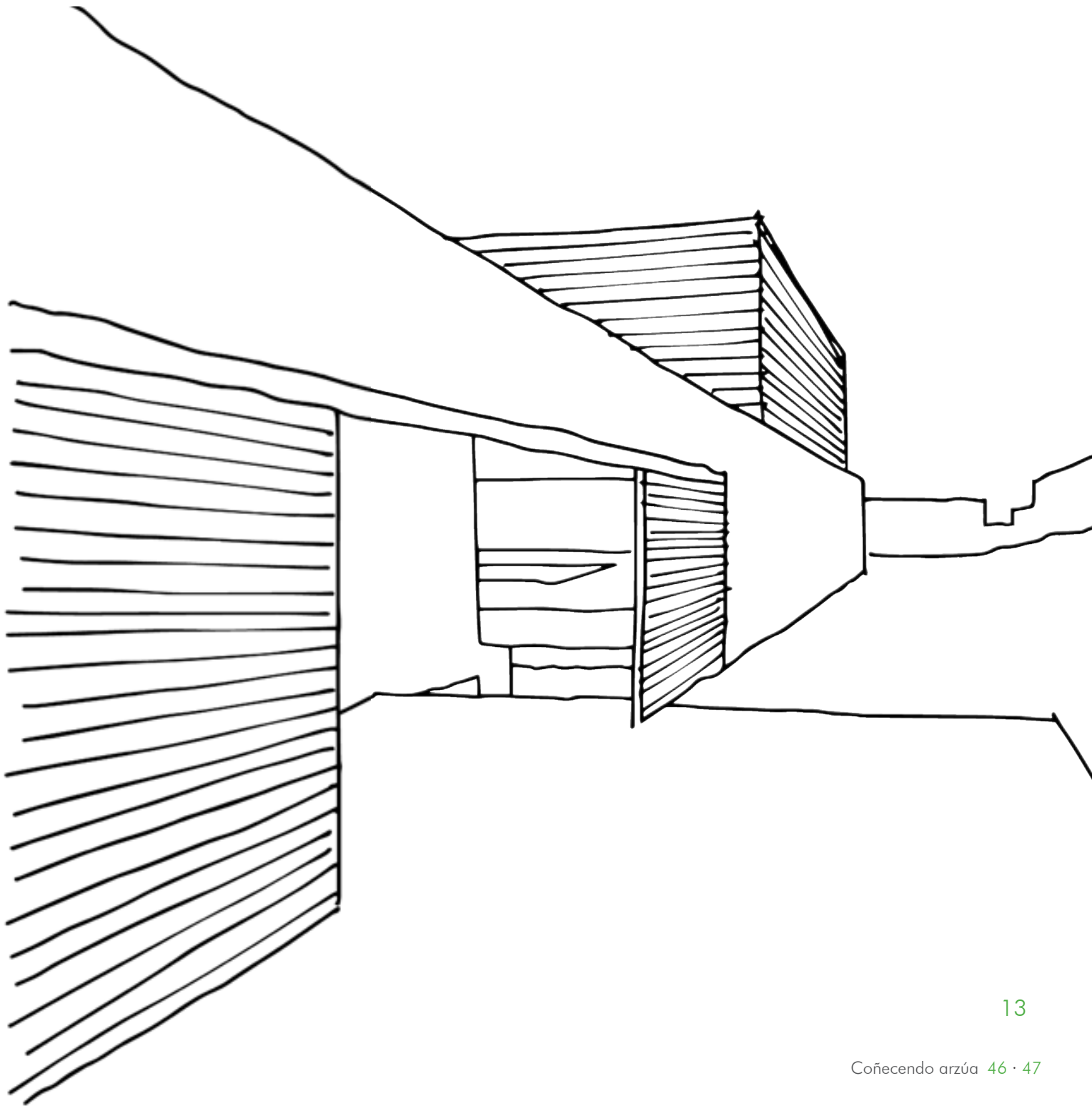

12

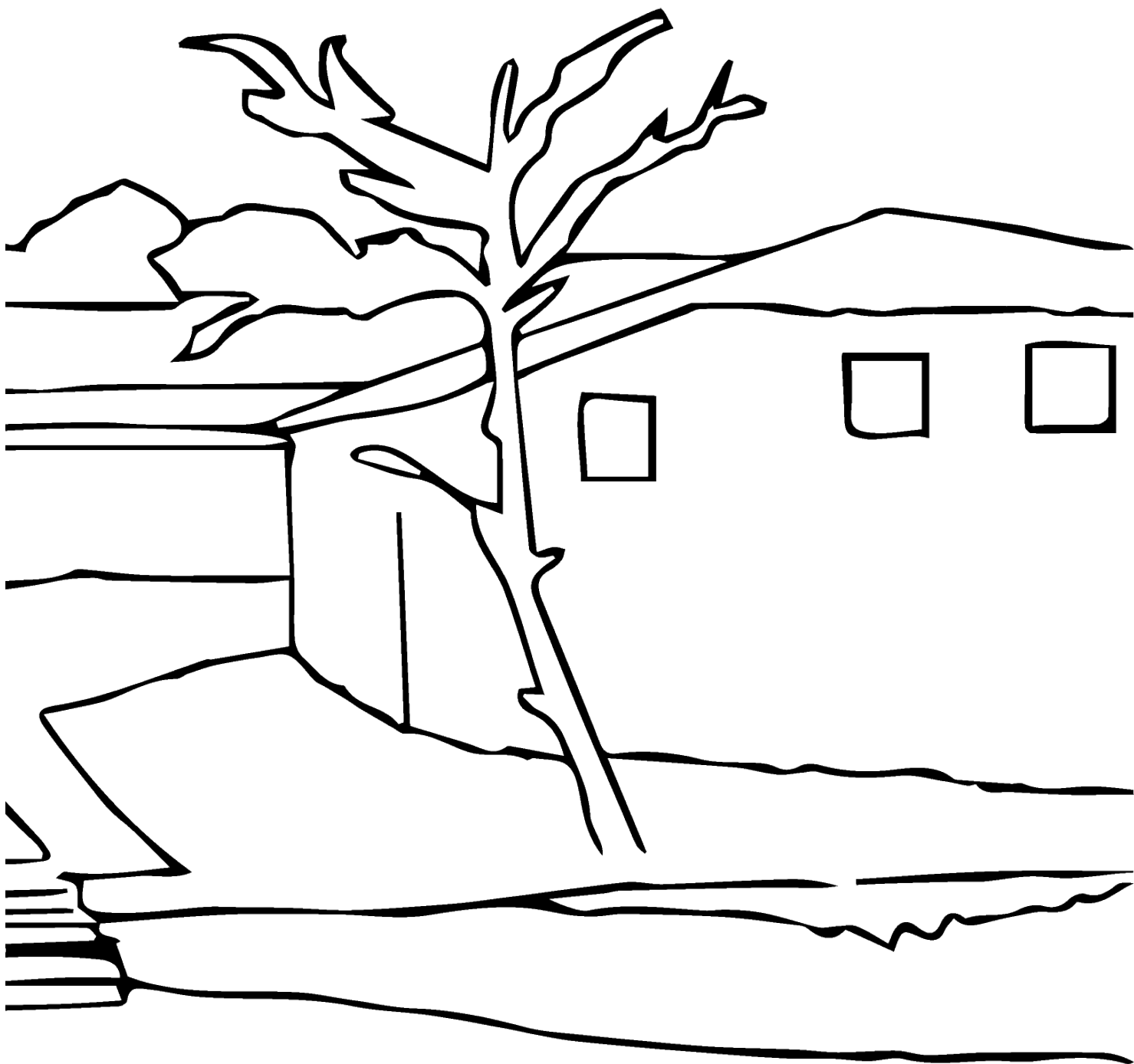

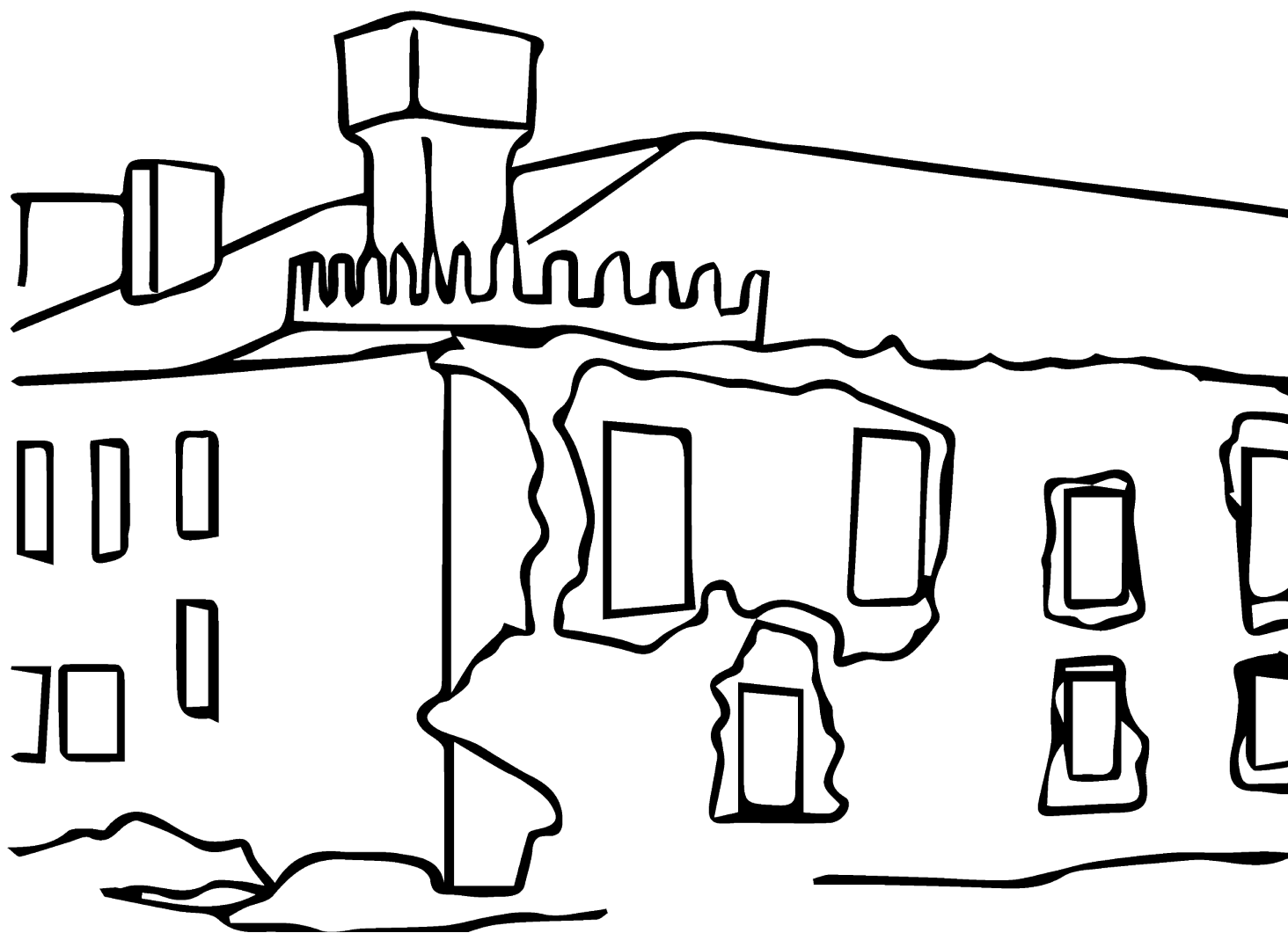

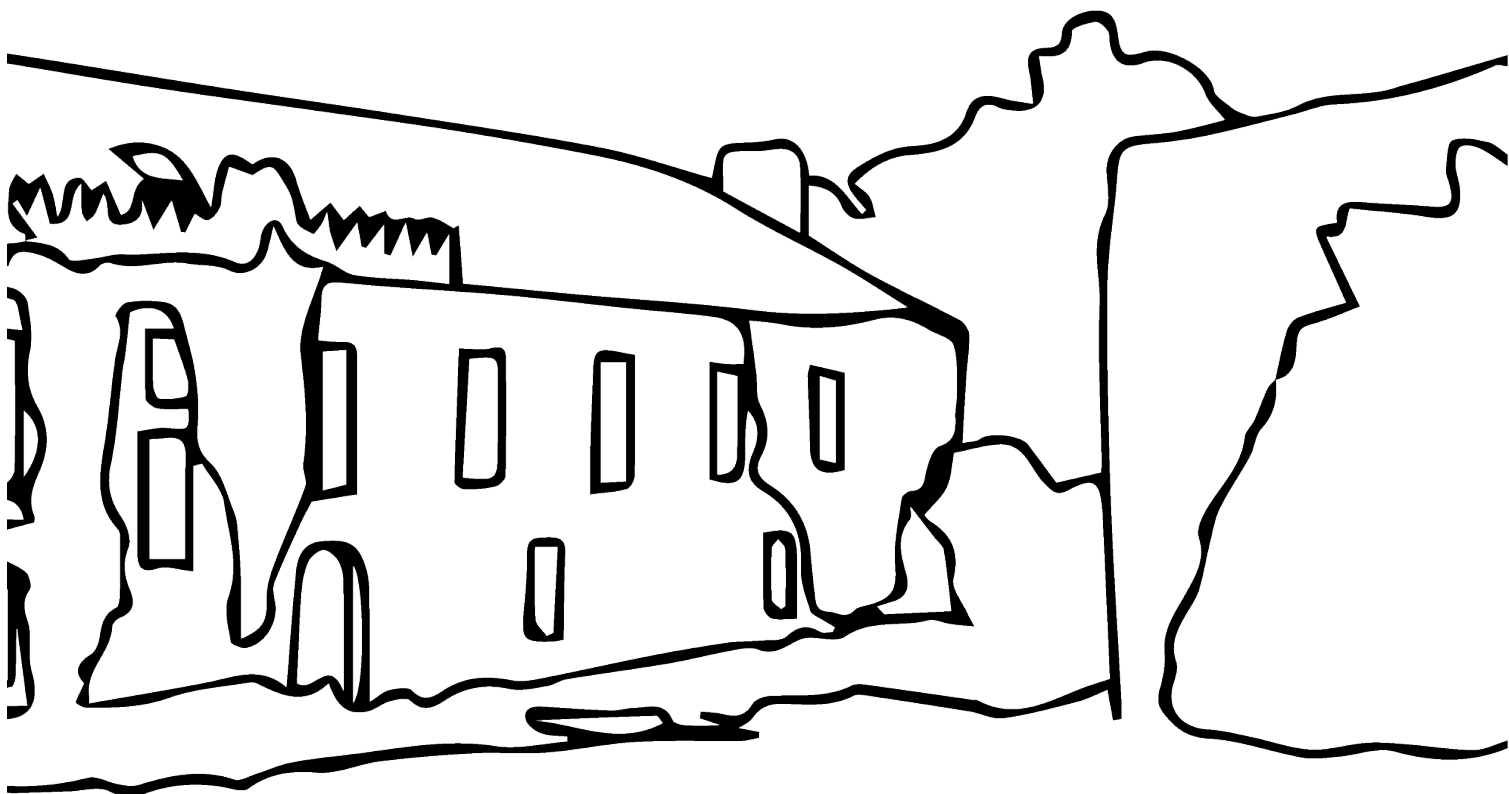
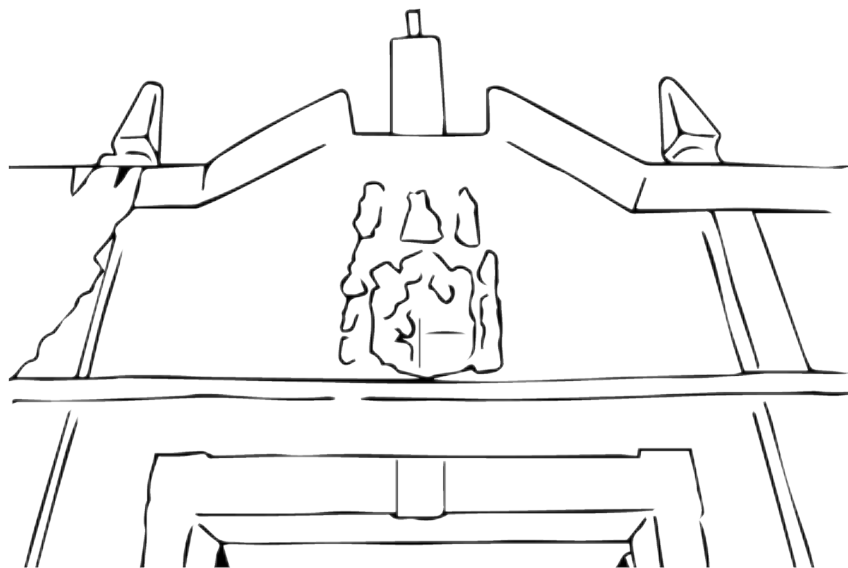

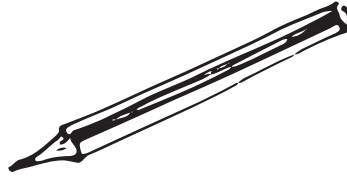

Dalle cor a túa vila...

LENDAS

1. Igrexa de Santiago. Construída entre 1955 e 1958, serviu como cuartel militar durante a Guerra Civil. Aínda conserva a súa torre de sillería granítica de 1829.
2. "Homenaxe do Concello de Arzúa ás queixeiros da comarca", na Praza de Galicia, obra de Fernando García Blanco en 1984, sendo colocada na entrada principal da vila fronte ao cruzamento do Concello.
3. Denominación de Orixe Arzúa-Ulloa. Sendo Arzúa coñecida como "a terra do queixo", esta denominación ampara os seguintes tipos de queixo: Arzúa-Ulloa, Arzúa-Ulloa de granxa e Arzúa-Ulloa curado.
4. Casa indiana rehabilitada cun clasicismo renovado, conta no seu interior cun invernadoiro e unha praza de 1930.
5. Albergue de San Francisco. Antiga casa familiar rehabilitada situada no trazado histórico do Camiño.
6. Casa do Concello de Arzúa. No século XIX, coa Lei de Burgos que estableceu Santiago de Arzúa como capital do municipio, comezou un desenvolvemento da área urbana de Arzúa o que levou a construción do edificio que hoxe segue ocupando a Casa do Concello.
7. Nesta localidade o Camiño do Norte únese ao trazado francés. Tanto os peregrinos que seguiron algunha dos dous roteiros anteriores, como aqueles que seguindo o Camiño Primitivo enlazaron coa senda francesa en Melide, avanza xuntos desde Arzúa ata a tumba do apóstolo Santiago.
8. Escultura que simboliza tanto a forza do potencial gandeiro que existía e existe na comarca de Arzúa como os tratantes que acudían ás feiras, obra de Fernando García Blanco de 1986.

9. Capela da Madalena fundada polos Frades Agostiños no século XVI para acoller aos peregrinos. De estilo románico, aínda conserva no seu interior o sepulcro de “o señor do Pazo de Brates”, coñecido como Alonso Muñiz que participou na súa fundación.
10. Rúa do Carme. Discorre ao longo do Camiño Francés. Os seus soportais, as fachadas revestidas de madeira e o empedrado fan dela os trazos máis representativos.
11. Rúa Dolores. Situada na zona máis antiga de Arzúa, a un paso do Camiño Francés, moi preto da Capela da Madalena, un lugar emblemático onde se realizan actividades culturais organizadas desde o Concello.
12. Recinto Feiral Terra do Queixo. Espazo multiúsos onde ten lugar o mercado dúas veces ao mes e cada ano celébrase alí a Festa do Queixo. Ademais, nel adoitan realizarse moitas actividades e eventos de todo tipo.
13. Piscina municipal de Arzúa. Obra de arquitectura contemporánea, de especial interese. Proxectada por Antonio Raya, Cristóbal Crespo e Carlos Quintáns. Este edificio é froito dun concurso promovido pola Deputación provincial da Coruña. Devandito concurso expuña a realización dunha serie de modelos para poder ser repetidos en diversos lugares e, por tanto, con diferentes condicionantes. O proxecto expónse, por tanto, con esa vontade de repetición e sen pensar nunha localización determinada.
14. Igrexa de Boente. Unha das igrexas máis visitadas do Camiño de Santiago coruñés, data nas súas orixes do século XII (restaurada no século XIX), tratándose dunha arquitectura románica de planta basilical, cunha nave única sen transepto nin cruceiro.
15. Ermida da Mota. Capela do século XVIII de orde barroca de planta rectangular, fachada branca e espadana de dobre campanario. Encóntrase situada nunha frondosa carballeira.

16. Albergue para peregrinos da Xunta de Galicia. Albergue público, exclusivo para peregrinos con credencial, situado en pleno centro de Arzúa, onde se une o Camiño Francés e o Camiño do Norte. Lugar perfecto onde o peregrino pode descansar logo dunha dura etapa.

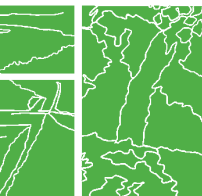
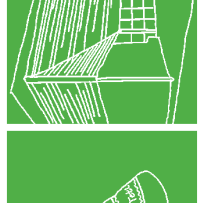
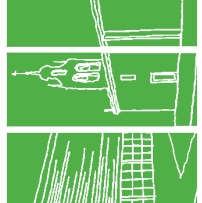
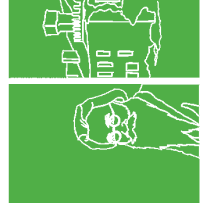
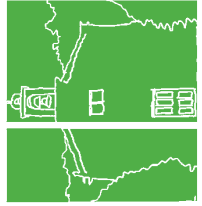
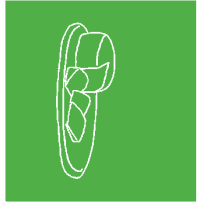
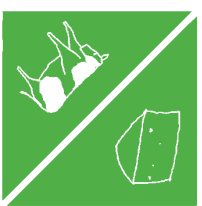
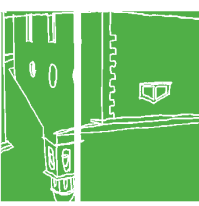
17. San Cristovo de Dombodán. Igrexa construída no século XVIII coa porta de estilo barroco compostelán acaba cun frontón partido enmarcando o nicho de San Cristovo.

18. Ribadiso de Abaixo. Pequena aldea onde se erixe o antigo Hospital de Peregrinos de San Antón de Ribadiso do século XV, xunto ao que se encontra unha ponte gótica do século XII que cruza o río Iso.

19. Pazo de Brandeso. Fundado en 1620, trátase dunha propiedade de doce hectáreas e consta de diversos edificios amurallados -sendo a mansión de planta rectangular con dúas ás nas súas vertentes leste e oeste, dándolle aspecto de "U" ao edificio principal, como é típico nos pazos-, así como de xardíns, labirintos de buxo e unha das carballeiras galegas máis antigas. Foi retiro predilecto de Valle Inclán e a condesa de Pardo Bazán.

20. Pazo Santa María. Construído pola familia Barrio Figueroa y De la Rúa en 1742, componse dunha serie de edificacións de pedra.

21. Pazo da Briona. Data do século XVII, sendo refuxio de monxes, cuartel nas Guerras Carlistas e tamén o lugar onde se gardaron valiosos documentos da Catedral de Santiago para evitar saqueos. Anexada eríxese unha igrexa do século XVIII.

4 A VILA DO MAÑÁ NA NOVA NORMALIDADE, ARZÚA

Traballar na “Nova Realidade”, nestes tempos onde practicamente toda a cotidianeidade e o habitar urbano foron relegados ao ámbito privado, onde a distancia no espazo, outrora común, é ademais de física, social e emocional, resultou ser un gran reto para “A Vila do Mañá”.

Neste ocasión, é Arzúa a que se converte no noso laboratorio de experimentación e taboleiro de xogo. Cunhas circunstancias nas que nunca antes nos atopáramos, cunhas medidas de distanciamento social, que dificultan a posibilidade da construción de espazos compartidos e nun contexto onde o intercambio está restrinxido.

As actividades realizadas no taller de “A Vila do Mañá na Nova Normalidade” estrutúranse a través de seis conceptos fundamentais: a **ESCALA**, a **PERCEPCIÓN**, o **ESPAZO**, a **VILA**, a **PAISAXE**, e a **SUSTENTABILIDADE**, e catro ferramentas necesarias: o **PUNTO**, a **LIÑA**, o **PLANO** e o **ELEMENTO TRIDIMENSIONAL**.

A ESCALA: Na situación anómala, na que nos atopamos creo que o punto de partida das actividades debe ser a escala. Introducimos o concepto, novo para todos, de “DISTANCIAMENTO SOCIAL”. Partindo de tomar conciencia das propias dimensións corporais, o neno/a pode aproximarse a outras dimensións, nesta ocasión creo que é fundamental entender canto é un metro e medio (Fig. 04), xa que toda a nosa vida urbana e social, vai estar marcada por esta distancia.

“Cantas persoas saben canto é un metro e medio?”, pregúntase a arquitecta coruñesa Sandra González, creadora e directora do programa A Vila do Mañá, co que analiza, xunto aos máis pequenos, o deseño das cidades e impulsa a recuperación de espazos para os peóns. A iniciativa suma agora un novo condicionante: manter a distancia de seguridade para evitar contaxios. Estamos nunha nova situación, unha nova realidade, e temos que ver se as cidades están adaptadas para as novas medidas”, expón. Para comprobalo, pasea con nenos e nenas por rúas e avenidas. Esta fin de semana foi a quenda de Arzúa. Como accesorios para o paseo, máscara e flotador. “Puxémoslles aos participantes flotadores dun metro e trinta centímetros para que fosen conscientes da distancia que hai que manter, sobre todo agora que empezan o colexio”, conta. ¹⁴

¹⁴ Carro, Ana. (7 de Setembro de 2020). “¿Cuánto es un metro y medio? La arquitecta Sandra González analiza con los más pequeños las calles y el espacio para peatones con las nuevas medidas del Covid”. *La Opinión A Coruña*. Recuperado de <https://www.laopinioncoruna.es/coruna/2020/09/07/metro-medio/1532257.html>

Fig. 04 Canto é un metro e medio?, taller “A Vila do Mañá na nova Normalidade”, Arzúa Setembro 2020.

¹⁵ Debord, Guy. “Teoría de la deriva” (1959) en: *Internacional situacionista, vol. I: La realización del arte*, (Madrid: Literatura Gris, 1999), 50-53.

A PERCEPCIÓN: A percepción do propio corpo, así como a percepción da contorna que nos rodea, son conceptos fundamentais nos talleres.

Para entender como perciben Arzúa os que son e serán os seus habitantes do futuro, saímos á “deriva”.

Entre os procedementos situacionistas, a deriva preséntase como unha técnica de paso ininterrompidos a través de ambientes diversos. O concepto de deriva está ligado indisolublemente ao recoñecemento de efectos de natureza psicogeográfica e á afirmación dun comportamento lúdico-construtivo que a opón en todos os aspectos ás nocións clásicas de viaxe e de paseo. [...]. Pero a deriva, no seu carácter unitario, comprende ese deixarse levar e a súa contradición necesaria: o dominio das variables psicogeográficas mediante o coñecemento e o cálculo de posibilidades. [...]. O azar xoga na deriva un papel tanto máis importante canto menos asentada estea aínda a observación psicogeográfica.¹⁵

Guy Debord

No noso derivar acompañanos un gran marco dourado, para ir enmarcando aqueles elementos urbanos que son importantes para eles. A experiencia inspírase na obra “Art is...” de Lorraine O’Grady¹⁶. Para a performance, O’Grady decide desfilar no día da cultura afroamericana en Harlem, cun gran marco dourado acompañada de 15 actores e actrices de raza latina e negra. Ao fotografar os marcos O’Grady fainos cuestionarnos sobre que é o que queda fóra ou dentro da súa obra. Tradicionalmente isto era delimitado polo cadro, marcando unha liña bastante clara. Ela, rompe esa liña, e o que pasa fóra coexiste co interior, utilizándoo como crítica á marxinação dunha sociedade “non enmarcada”. O desfile perde a súa focalización central, o espectáculo está nos laterais, a nena apuntando ao marco “Art Is... (girl pointing)”, o policía que guiña un ollo “Art Is...(cop eyeing young man)”, ou o grupo de amigos que miran a dúas mozas pousando, “Art Is...(woman with man and cop watching)”, son os novos protagonistas.

Cales foron os protagonistas da nosa experiencia en Arzúa?

¹⁶ Lorraine O’Grady (1934) é unha artista conceptual e crítica cultural, na súa obra aborda constantemente os problemas da diáspora, a hibridación e a subxectividade feminina negra e salientou os roles formativos que estes xogaron na historia do modernismo.

¹⁷ Todorov, Tzvetan. *Teoría de la literatura de los formalistas rusos* Jakjobson, Tinianov, Eichenbaum, Brik, Shklovski, Vinogradov, Tomashevski, Propp antología preparada y presentada por Tzvetan Todorov. 1970. Madrid: Siglo Veintiuno editores.

Seguindo co traballo coa percepción, trataremos de provocar nos nenos e nenas unha nova visión da súa contorna cotiá, buscando que rompan co coñecido e que poidan ver os mesmos lugares con outros ollos.

“O propósito da arte é o de impartir a sensación das cousas como son percibidas e non como son sabidas (ou concibidas). A técnica da arte de “estrañar” aos obxectos, de facer difíciles as formas, de incrementar a dificultade e magnitude da percepción atopa a súa razón en que o proceso de percepción non é estético como un fin en si mesmo e debe ser prolongado. A arte é unha maneira de experimentar a calidade ou esencia artística dun obxecto; o obxecto non é o importante.”¹⁷

Viktor Shklovski

Basearemos esta experiencia no concepto da “defamiliarización ou extrañamento”, un concepto literario desenvolto por Viktor Shklovski ¹⁸. Segundo a súa teoría, a cotidianidade fai que se “perda a frescura na nosa percepción dos obxectos”, facendo de todo algo automatizado.

A rutina adormécenos, volvéndonos cegos, xordos, e alleos ao que ocorre na nosa contorna. Xa non observamos o que nos rodea, xa non nos fixamos nos obxectos e lugares que coñecemos, por cotiáns. A arte presenta aos obxectos desde outra óptica. Arríncaos da súa percepción automatizada e cotiá dándolles vida en si mesmos, e no seu reflexo na arte. A través deste concepto empezamos a percibir as cousas doutra maneira, vémosnos obrigados a iso pola “desfamiliarización”, que nos presenta a realidade como nunca antes víramola...

En Arzúa o concepto fundamental da percepción, traballouse coa ferramenta necesaria do plano, para transformar a contorna urbana creáronse debuxos no aire.

¹⁸ Viktor Shklovski (1893-1984) foi un crítico, escritor e panfletista soviético. Foi un dos primeiros teóricos do chamado formalismo ruso.

¹⁹ Alberti, Leon Battista *De re aedificatoria*. 1975. Oviedo: Edición facsímil.

²⁰ Leon Battista Alberti *De re aedificatoria*. Tradución de Francisco Lozano. Oviedo: Edición facsímil, 1975. Leon Battista Alberti (Xénova, 18 de Febreiro de 1404 – Roma, 25 de Abril de 1472) Arquitecto renacentista e un dos humanistas máis prolíficos da súa época, destacan o deseño de Santa María Novella (Florencia) e por ser un gran teórico do renacemento.

²¹ Aldo van Eyck, diagrama da árbore e a folla, 1962.

O ESPAZO: Buscamos o traballo dende o espazo da arquitectura e da vila a través da experimentación da luz, a textura, a cor, o son, ... O instrumento é o corpo, que percorre e xoga no espazo con todos os sentidos despregados.

A VILA: como o noso hábitat, o noso taboleiro de xogo por descubrir. Comprender a súa estrutura, conformación morfolóxica, os seus baleiros e os seus cheos, a súa historia, as súas tradicións e as súas cuestións simbólicas e inmateriais. Reflexionar sobre como nos movemos duns sitios a outros, os percorridos, os puntos importantes onde se desenvolve a vida do neno/a e da comunidade.

E se a cidade (segundo sentenza de filósofos) é unha gran casa, e pola contra a casa mesma é unha pequena cidade...¹⁹

Leon Battista Alberti

Trátase de que descubran como se conectan as súas casas á vila/cidade, recuperando a idea de Leon Battista Alberti²⁰ de entender a casa como unha gran cidade e a cidade como unha pequena casa, e que tamén Aldo van Eyck expón na súa diagrama da árbore e a folla:²¹ “Unha árbore é unha folla, unha folla é unha árbore. Unha cidade é unha casa. Unha casa é unha cidade, e a cidade unha casa. Unha árbore é unha árbore, pero tamén unha folla enorme. Unha folla é unha folla, pero tamén unha árbore en miniatura. Unha cidade non é unha cidade a menos que sexa tamén unha casa inmensa. Unha casa é unha casa só se é tamén unha pequena cidade”.

O instrumento é o corpo, que percorre e xoga no espazo con todos os sentidos despregados. Manexamos elementos capaces de xerar espazo, explórase a estrutura, o peso, o equilibrio, a estabilidade, a resistencia dos materiais, ... a parte de cuestións estéticas ou de función, buscando solucións que teñan en conta os principios da gravidade e a física.

Os nenos e nenas convértense por uns días en pensadores da cidade, aprópiáanse dos seus espazos, fanos seus. Idean e inventan os seus propios espazos de xogo, modifícanos, vívenos e gozan deles (Fig. 05).

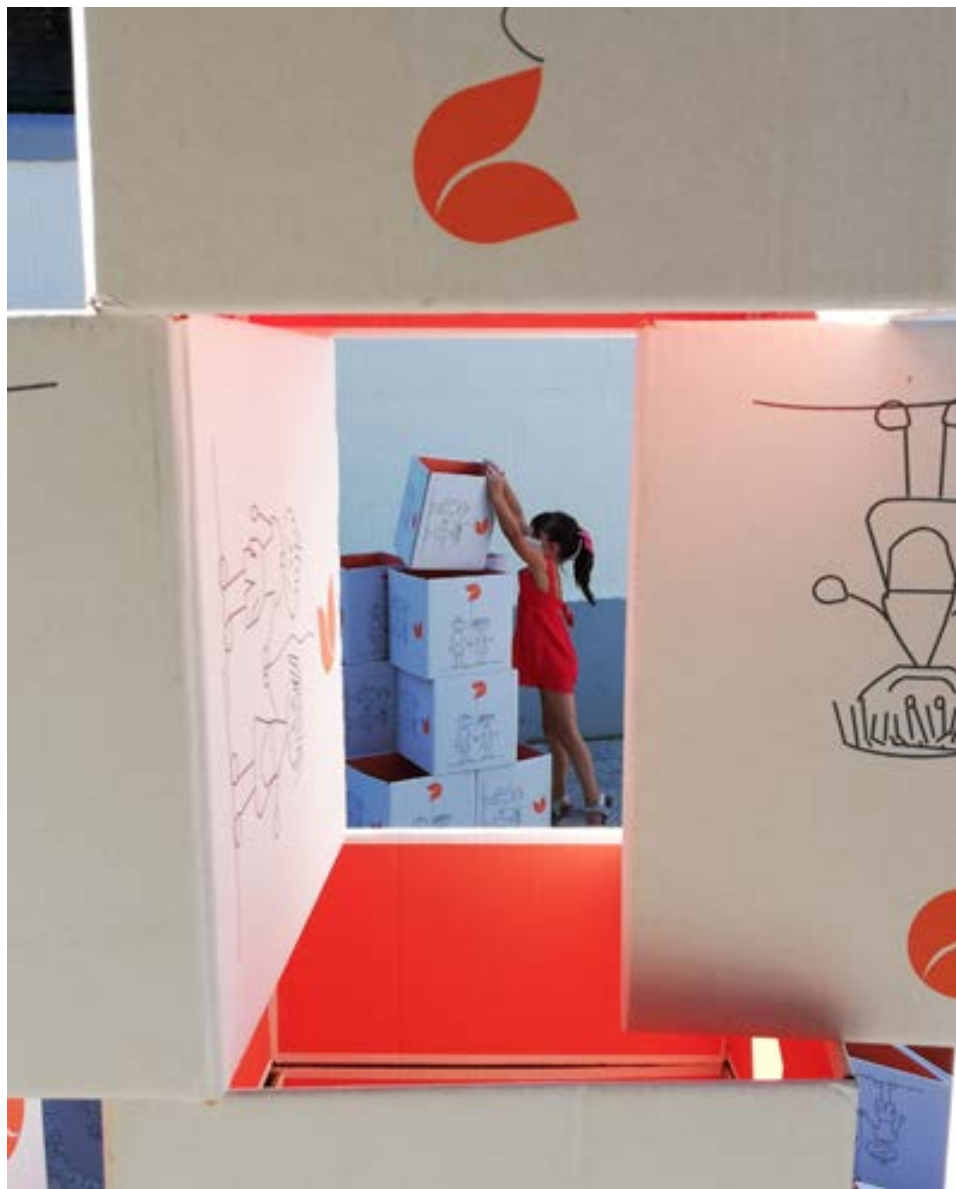

Fig. 05 Transformando a Vila Traballando con Elementos 3D, taller "A Vila do Mañá na nova Normalidade", Arzúa Setembro 2020.

²² Vasili Vasilievich Kandinsky (Moscó, 4 de Decembro de 1866 – Neuilly-sur-Seine, 13 de Decembro de 1944) pintor ruso, precursor da arte abstracto en pintura e teórico da arte. Considérase que con el comeza a abstracción lírica e o expresionismo.

Con qué elementos vamos a traballar para chegar o noso obxectivo?, que elementos propios da arquitectura usaremos de ferramentas para apropiarnos dos espazos?

Traballamos co PUNTO como ferramenta elemental, baseándonos en Kandinsky²², o punto permitiranos a invasión dos espazos.

Na nosa percepción o punto é a ponte esencial, único, entre palabra e silencio.[...] O punto é ademais, no seu exterior, simplemente o elemento práctico, utilitario, que dende nenos coñecemos. O signo exterior vólvese costume e escurece o son interior do símbolo.[...] O son do silencio cotián é para o punto tan estridente, que se impón sobre todas as suas demais propiedades.²³

Kandinsky

Outra das ferramentas elementais que utilizamos é a LIÑA:

A liña xeométrica é un ente invisible. É a traza que deixa o punto ao moverse e é por tanto o seu produto. Xorde do movemento ao destruírse o repouso total do punto. Demos un salto do estático ao dinámico.[...] Tal é a recta, que na súa tensión constitúe a forma máis simple da infinita posibilidade de movemento.²³

Kandinsky

O espazo que decidiron invadir, conquistar e proxectar é o antigo Mercado de Gando, totalmente en desuso na actualidade, eles, os nenos e nenas tecen o espazo, enchendo de cor e vida a edificación. É o seu novo espazo de xogo, divírtense no “seu espazo”, xeraron unha identidade con el (Fig. 06).

²³ Kandinsky, Vasili. *Punto y línea sobre el plano*. 1993. Barcelona: Editorial Labor.

Fig. 06 Transformando a Vila Traballando coa Liña, taller “A Vila do Mañá na nova Normalidade”, Arzúa Setembro 2020.

Vou introducir agora o concepto de identidade, de identidade urbana, como o produto dun diálogo entre o individuo e a súa contorna, non de forma unidireccional, senón que o intercambio ten que ser recíproco.

Eu enfronto a cidade co meu corpo; as miñas pernas miden a lonxitude dos soportais e a anchura da praza; a miña mirada proxecta inconscientemente o meu corpo sobre a fachada da catedral, onde deambula polas molduras e os contornos, sentindo o tamaño dos entrantes e saíntes... Síntome na cidade e a cidade existe a través da miña experiencia encarnada. A cidade e o meu corpo complementáanse e defínense un ao outro. Habito na cidade e a cidade habita en min.²⁴

Juhani Pallasmaa

A contorna urbana na que se realizaron as actividades, espazos físicos e inertes, convertéronse en espazos vividos e cargados de significados compartidos, polo que podo afirmar que os nenos/as, xeraron unha identidade con eles.

²⁴ Pallasmaa, Juhani. *The Eyes of the Skin: Architecture and the senses*. 2005. Chichester: Wiley-Academy.

²⁵ Kandinsky, Vasili. *Punto y línea sobre el plano*. 1993. Barcelona: Editorial Labor.

Pero a liña esconde entre as súas outras propiedades, e en última instancia, o profundamente oculto desexo de procrear un plano, converténdose así nun ente máis denso, máis pechado en si mesmo.[...] Cando morre a liña, e en que momento xorde o plano?[...] Por plano básico enténdese a superficie material chamada a recibir o contido da obra. [...] O plano básico esquemático está limitado por 2 liñas horizontais e 2 verticais e adquire así, en relación ao ambiente que o rodea, unha entidade independente.²⁵

Kandinsky

A terceira ferramenta fundamental é o PLANO, traballamos co PLANO para modificar os nosos espazos, para facer que conteñan as nosas obras.

Para rematar de falar das ferramentas que usamos para transformar a vila de Arzúa, e xa fóra das definidas por Kandinsky, traballamos co ELEMENTO TRIDIMENSIONAL, para elo basearemonos no “terceiro don” de Froebel.

O pedagogo alemán Friedrich Froebel (1782-1852) foi o creador dos Kindergarten para o ensino dos nenos e nenas menores de seis anos. A palabra kindergarten significa “xardín de nenos”, lugares para ser coidados, como pequenas plantas, para que se desenvolvan completamente.

Na Arquitectura temos de referencia a Froebel, a través de Frank Lloyd Wrigth que foi educado con este método. Trátase dun sistema baseado na creatividade e intuición do neno a través da experiencia directa, o xogo e a natureza. Crea un recurso pedagóxico baseado en “dones” e “ocupacións”. Os “dones” son materiais pedagóxicos que non cambian pero transfórmanse; as ocupacións son actividades na que os nenos xogan mediante a transformación dos obxectos que manipula. Os “dones” son precursores dos bloques de construción da actualidade (Lego, Tente, ...).

Moitos foron os investigadores que establecen as relacións entre a ma-

neira de facer arquitectura de Wrigth co proceso de aprendizaxe a través dos “dones” de Froebel ²⁶.

Usamos as caixas de DS Smith a modo de terceiro “don” de Froebel, un “don” a unha escala moito maior, un “don” co que se propón apropiarnos dos espazos de Arzúa.

Nesta ocasión é a contorna do Parque de Santa María, fixémosla nosa, por unhas horas é o noso espazo, un gran espazo de xogo e construción que dá cabida a todo aquilo que pase pola nosa imaxinación (Fig.07).

O espazo modifícase, convértese nun gran forte, en pequenas cabanas, nun valado... o espazo cambia e énchese de vida.

²⁶ S. Rubin, Jane. “The Froebel-Wright Kindergarten Connection: A New Perspective” (1989) en: *Journal of the Society of Architectural Historians*, vol. 48, no. 1, (doi: 10.2307/990404), 24-37.

Fig. 07 Traballando coa LIÑA na contorna do Parque de Santa María, taller “A Vila do Mañá”, Vilagarcía de Arousa, novembro 2018.

²⁷ Masanobu Fukuoka, estudioso da agricultura natural, que dedicou a súa vida para desenvolver un sistema ecolóxico que se basea en 5 principios: Non arar; Non usar fertilizantes; Non eliminar malas herbas; Non podar; Sementar mediante bombas de sementes (Nendo Dango).

²⁸ Korn, Larry. *La revolución de una brizna de paja. La filosofía y la obra de Masanobu Fukuoka*. 2020. Castellón: Editorial Kaicron.

A PAISAXE: Interacción entre a paisaxe construída, a paisaxe máis natural e os territorios intermedios. Entender como as persoas construímos a paisaxe e como a paisaxe tamén nos constrúe.

A SUSTENTABILIDADE: Queremos reflexionar sobre a forma na que nos relacionamos co planeta. Facer aos nenos/as conscientes de que o sustentable consiste nun equilibrio entre aquilo que nos permite desenvolver a nosa vida e o que non compromete a supervivencia das futuras xeracións. Así, darnos conta de que só temos un planeta con recursos limitados.

Propomos a concienciación sobre a inclusión do verde na vila, basaremos a experiencia nas “bombas de sementes” desenvoltas polo naturalista nipón Fukuoka.²⁷

A pesar de que este sistema de cultivar a terra, rexéitao a ciencia moderna, agora colocouse á fronte do moderno desenvolvemento agrícola. [...]. Ultimamente estiven pensando en que debe alcanzarse un punto en que científicos, políticos, artistas, filósofos, homes de relixión e todos aqueles que traballan nos campos deberían reunirse aquí, contemplar estes campos e discutir xuntos o que ven. Eu creo que isto é o que debería ocorrer, se a xente vise máis aló das súas especialidades.²⁸

Masanobu Fukuoka

Para a realización da actividade, propónselles aos nenos e nenas a creación destas bombas, que se compoñen dunha parte de arxila, abono natural, e unha mestura de sementes complementarias, neste caso utilizouse a chamada mestura precolombina (xudías, millo, e cabaza) .

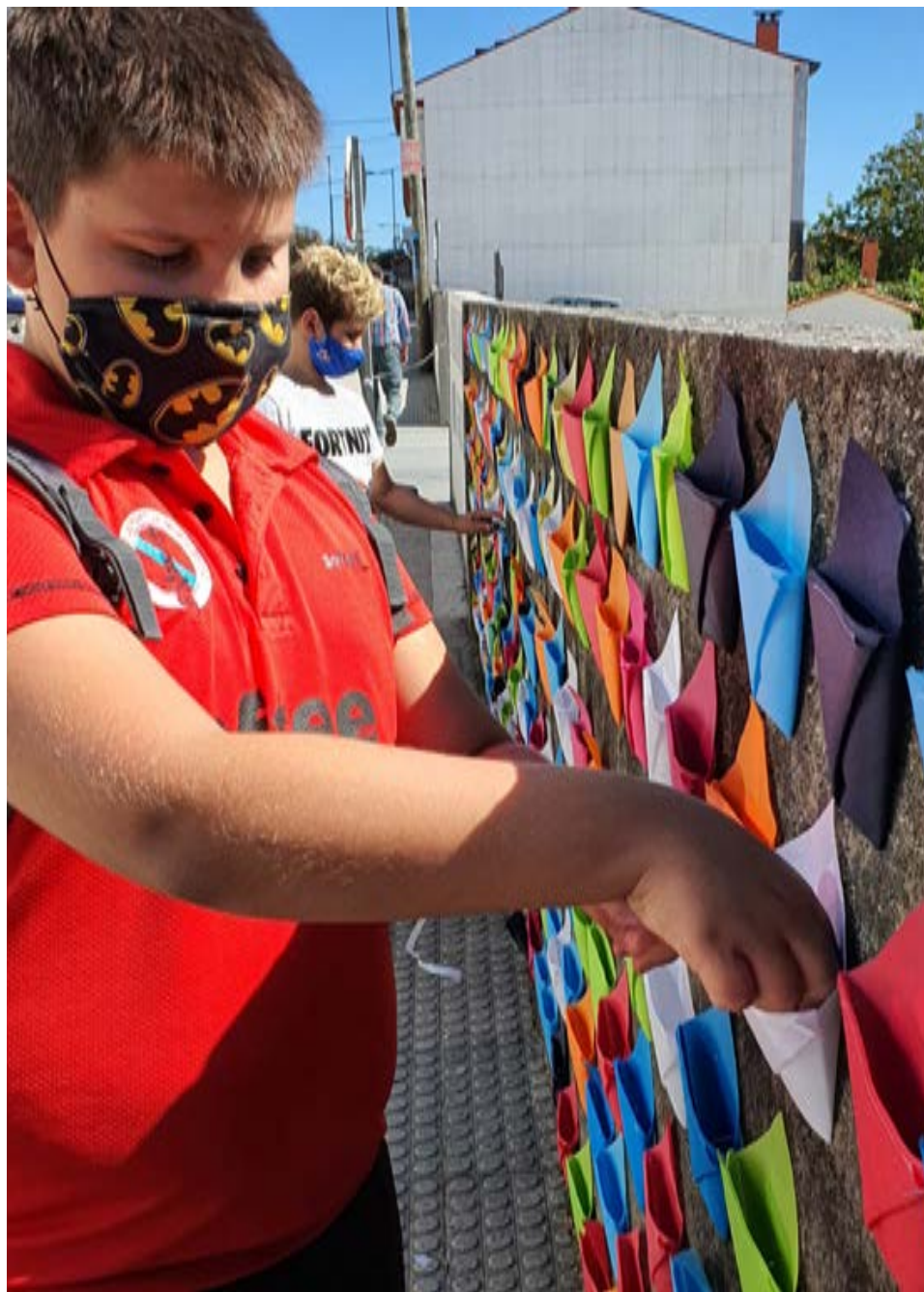
Temos a planta, pero fáltanos onde sementala, experimentamos esta vez cos baleiros verticais. Co tempo o colorido mural outorgado polos sobres de cores xeotextís, irase complementando paulatinamente polo verde das prantas que nacerán das “bombas”. Eles crearon o seu xardín vertical e convértense en observadores e coidadores da súa obra.

Preténdese que os nenos actúen como vangarda da recuperación do territorio para a cidadanía. Como afirma o xeógrafo e teórico social David Harvey, é necesaria a apropiación dos espazos públicos urbanos por parte da cidadanía mediante una acción política para convertelos en espazos comúns. Son bens comúns, que buscamos que os nenos recoñezan como seus dende diferentes puntos de vista: dende a historia, os seus usos, a súa evolución e as súas transformacións.

Búscase a adquisición dun maior coñecemento da vila/cidade na que viven; una apropiación de espazos que lles son vetados a diario; o movemento con liberdade nas prazas e rúas; o empoderamento espacial xunto con outros nenos favorecendo a súa convivencia; valoración do lugar no que viven a través dunha nova mirada sobre o seu hábitat; facerlles responsables da contorna, coñecer tamén os elementos que conforman o lugar inmaterial; e sobre todo, demostrarlles a súa capacidade transformadora.

Cando saímos a rúa, e os nenos e nenas invaden e se apropian do espacio público, o lugar transfórmase en algo dinámico que xa non só é aprehendido, senón que pode ser modificado por eles mesmos, outorgándolles un papel protagonista que normalmente, na creación de contornas, non se lles dá ou queda reducido a un ámbito de xogo máis controlado, como o patio do colexio ou a área infantil acoutada dos parques.

TALLER: A VILA DO MAÑÁ NA NOVA NORMALIDADE, ARZÚA

Organización

Concello de ARZÚA

Dirección

Sandra González Álvarez

Equipo

PØST Arquitectos:

Sandra González Álvarez

Álvaro Marcos Rodríguez

Lucía García Chenlo

Colaboradores

Deputación da Coruña

ETSAC (Escola Técnica Superior de Arquitectura de A Coruña)

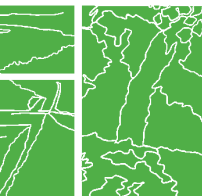
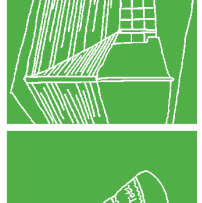
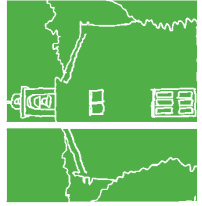
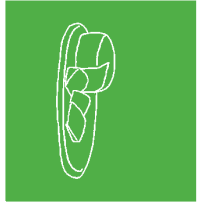
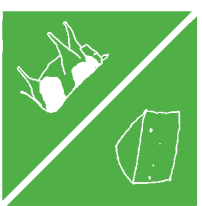
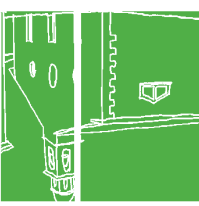
FAU - Universidade Presbiteriana Mackenzie

Apatrigal (Asociación para a Defensa do Patrimonio Cultural Galego)

Participantes

25 nenas e nenos de idades entre os 5 e os 14 anos, Setembro 2020

© Sandra González Álvarez

5 PARAR, PENSAR E REFACER

Estas son as palabras que un día calquera, meditando pola rúa, viñéronseme á cabeza, así as transcribo:

Rúas

Nenas e nenos, nas súas soidades mudas,
cruzan as rúas de cidades amargas.
Ritmos vertixinosos modulan o seu camiñar.
Non hai paradas para o descanso, non hai tempo.
Non hai tempo para recuperarse, e mirar e sentir,
para observar, para aprender. Para querer.
Inhóspitos espazos urbanos, de guerras sen sentido,
valores esquecidos e ambicións desmedidas,
equivocan ás súas xentes.
E entre memorias rotas, contedores fedentos,
semáforos, coches, vomitonas e ouriñes,
Tamén bágoas de nenos mollan as rúas.²⁹

²⁹ Bisquert, Adriana.
"Sostenibilidad afectiva"
en: *Boletín CF+S, Especial
MUJER Y CIUDAD*, no. 7,
1998. (Madrid: Instituto
Juan de Herrera).

Adriana Bisquert

Cando iniciamos o taller, tratamos de analizar como é a visión dos nenos e nenas do seu habitat. Tentamos ver Arzúa a través dos seus ollos. Como é a súa vila?, Que elementos destacarían?.

Fig. 08 Distintas “caixas” que configuran Arzúa, taller “A Vila do Mañá na Nova Normalidade”, Arzúa, Setembro 2020.

30 Extracto de “Wheels or no wheels, man is essentially a pedestrian” (con rodas ou sen rodas, o home é esencialmente un peón). Incluído en “ Team 10 Primer”, publicado en Architectural Design, nº12, decembro, número especial, pp. 559-600. En 1965 xunto co texto “The work of Team 10” publicado en Architectural Design, nº8, agosto, número especial, pp. 373-393, publicase en formato libro: Team 10 Primer, Londres 1965. Dos tres textos é editora Alison Smithson.

A visión dos nenos e nenas sobre a súa vila é difusa, desconectada. Fálannos dunha cidade comercializada, non vivida. Confirman a teoría de que viven nunha “caixa”, desprázanse nunha “caixiña” e chegan a unha “caixa” maior.

Os espazos da vila/cidade fóronse especializando, privatizando e mercantilizando, poñéndose ao servizo do coche. O coche converteuse no elemento fundamental das nosas vilas/cidades, desprazounos, deixou ás persoas nun segundo plano. Unha das consecuencias actuais é que os nenos/as desapareceron da vila/cidade. Raro é hoxe ver a nenas e nenos xogando na rúa ou nas prazas, como non sexa en recintos perfectamente delimitados para iso, dentro das diferentes normativas urbanas, técnicas e de seguridade. É esa a vila/cidade que queremos?

Unha cidade, se é realmente unha cidade, ten un ritmo moi complexo, baseado en moitos tipos de movemento: humano, mecánico e natural. O primeiro está paradoxalmente suprimido, o segundo tiránicamente salientado, o terceiro inadecuadamente expresado. Con rodas ou sen rodas, o home é esencialmente un peón. Se realmente quere selo, se chegará a selo de novo, ou se xa non o quere ser máis, é bastante arbitrario. O é! [...] Satisfacer as necesidades do peón significa satisfacer as necesidades do neno. Unha cidade que pasa por alto a presenza do neno é un lugar pobre. Os movementos desta serán incompletos e opresivos. O neno non pode redescubrir a cidade a menos que a cidade redescubra ao neno. ³⁰

Aldo van Eyck

Cando me licenciiei como arquitecta viviamos en tempos de crise, unha crise provocada porque vendemos as nosas vilas/cidades, vendemos os nosos espazos... O plan urbanístico non soubo dar respostas ás necesidades das persoas, creou vilas/cidades baseándose no valor do diñeiro. Iso provocou unha enorme crise social e financeira.

O termo “crise” comezaba a esquecérsenos... e as nosas vilas/cidades seguían igual. Non aproveitáramos a oportunidade de repensalas, de buscar outros mecanismos para facelas e vivilas. E ante esta situación nacía “A Vila do Mañá”. Xurdía como un proxecto reivindicativo, facendo “urbanismo de guerrilla”, porque necesitabamos que a vila/cidade volveuse a ser nosa e sobre todo dos que serán os seus habitantes do futuro: as nenas e nenos.

Volvemos estar nunha crise, unha crise moi diferente, unha crise que fixo que por primeira vez na historia recente, o mundo parara, a actividade económica parase, que a vida nas nosas urbes se suprimira. Neste tempo de pandemia, non é agora o momento de PARAR e PENSAR como REFACER as nosas vilas/cidades?

“É a primeira vez tras o confinamento que A Vila do Mañá entra en acción, pois moitas actividades “tiveron que cancelarse” pola pandemia. Sandra González defende que a pandemia demostrou que “se necesitan máis espazos para os peóns”. “É momento de reformular as cidades. Non escapar ao campo. A cidade ten que ter unha nova identidade. Que sexa o que ten que ser, é dicir, para as persoas”, resume.

Nos seus paseos cos máis pequenos, a arquitecta comproba que “moitas veces non hai por onde camiñar”. “As cidades non están adaptadas. Pídenos que nos concienciemos por o coronavirus, pero na maioría das rúas é imposible. As beirarrúas adoitan ser dun metro de ancho, ao que hai que sumar as terrazas e os coches”, indica.

Nace así unha “nova oportunidade” para as cidades. “Como A Coruña e Vilagarcía de Arousa, que están a tentar peonalizar algunhas zonas”, pon como exemplo, á vez que aposta por “humanizar todo un pouco máis” para que estes sitios “recuperen a súa identidade”. Unha idea que transmite sempre aos participantes dos talleres.” ³¹

Como podemos recuperar a identidade da cidade? ... Como podería a vila/cidade ser ese lugar de reunión e intercambio de novo? ... Como podemos sentirnos seguros novamente entre as casas, na vila/cidade? ... Como podemos facer da vila/cidade o noso lugar? ... Que podemos

³¹ Carro, Ana. (7 de Setembro de 2020). “¿Cuánto es un metro y medio? La arquitecta Sandra González analiza con los más pequeños las calles y el espacio para peatones con las nuevas medidas del Covid”. *La Opinión A Coruña*. Recuperado de <https://www.laopinioncoruna.es/coruna/2020/09/07/metro-medio/1532257.html>

facer para evitar que a cidade sexa algo sucio, gris, monstruoso? ... que é o que nos motiva a seguir evolucionando os talleres de “A Vila do Mañá”.

Quero rematar facendonos reflexionar a todos, facendo que pensemos cal é o noso papel nas nosas vilas e cidades, cal é a imaxe de vila/cidade que dende a sociedade se lle está a transmitir aos que serán os seus habitantes do mañá.

Se nestes tempos todo cambiou, non deberían cambiar tamén as nosas vilas/cidades?, non deberíamos PARAR, PENSAR, e REFACELAS?.

Para terminar, vou recuperar unhas palabras de 1998 de Adriana Bisquert do seu artigo “Sustentabilidade afectiva”, que considero que a día de hoxe seguen sendo actuais e necesarias:

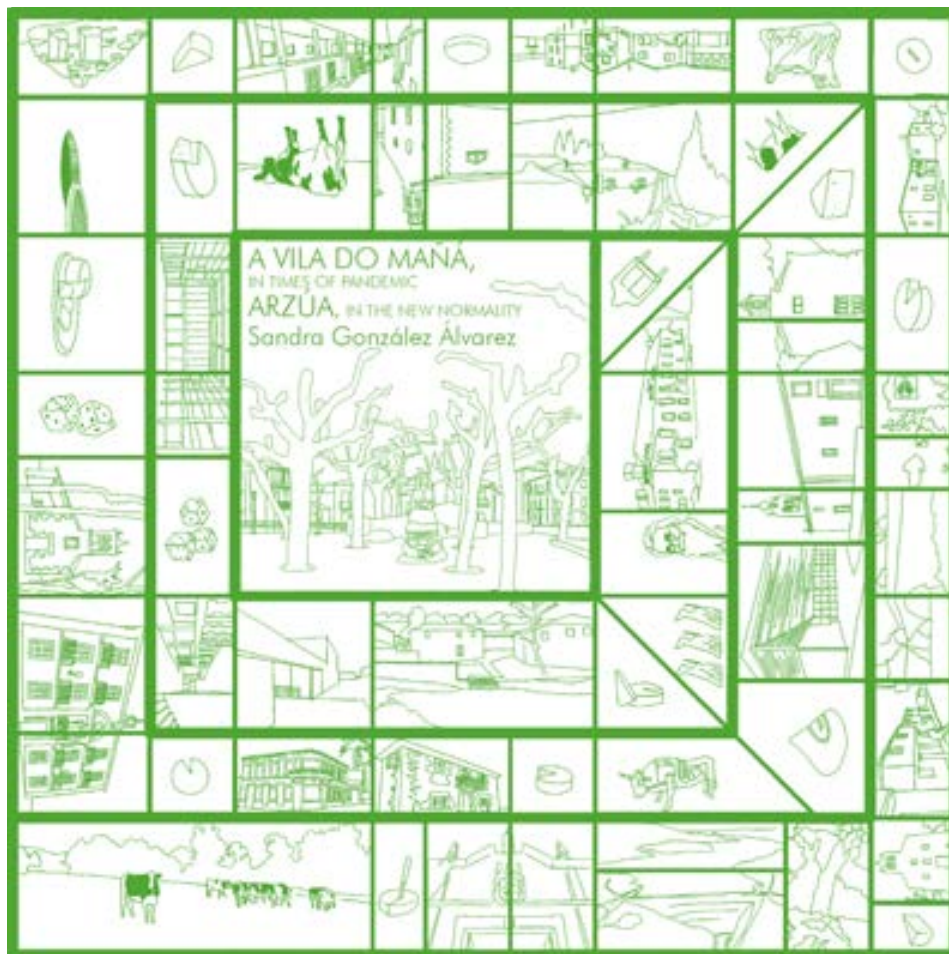
O reto do urbanismo de hoxe consiste en expor esoutra mirada, a do urbanismo dos afectos, en poucos casos conseguida, noutros perdida e na maioría ignorada. Esa mirada que recupera na cidade a escala próxima, a do día a día e crea o espazo, a contorna física e adecuada onde teñen cabida os outros espazos, os emocionais. Trátase de dar unha nova perspectiva, un novo enfoque, que altere a escala de valores, porque soamente o humano, xustifica o urbano. ³²

Adriana Bisquert

Os tempos de Pandemia, obrigáronnos a PARAR, parar o ritmo das nosas vilas/cidades, parar a vida urbana,... todo parou,... creo que esta é a ocasión de PENSAR, pensar en como reapropiarnos dos espazos perdidos, pensar como recuperar a cidade para nós, para as persoas, para logo poder REFACER, refacer o espazo de encontro e intercambio, refacer a vida nas nosas vilas/cidades,... e recuperar a nosa relación identitaria con elas.

³² Bisquert, Adriana. “Sostenibilidad afectiva” en: *Boletín CF+S, Especial MUJER Y CIUDAD*, no. 7, 1998. (Madrid: Instituto Juan de Herrera).

6 A VILA DO MAÑÁ IN TIMES OF PANDEMIC, ARZÚA IN THE NEW NORMALITY

DISCOVERING “A VILA DO MAÑÁ”

“At one time we were afraid of the mountain. It was the mountain of wolf, of the ogre, of darkness. It was the place where we could get lost. When elders told us tales, the mountain was the preferred place to hide from enemies, traps, anguish. [...] At one time we felt safe between the houses, in the city, the neighbourhood. This was the place where we were looking for teammates, where we found them to play together. There it was our place, the place where we hid, where we used to organize the gang, where we played moms, where we hid the treasure... [...] But in a few decades, everything changed. There has been a tremendous, fast, total transformation, as our society has never seen before (at least as recorded in documented history). [...] The mountain became beautiful, luminous, the object of dreams and desires. The city, on the other hand, has become something dirty, gray, monstrous. [...] In the last decades, and in a totally evident way in the last fifty years, the city, born as a meeting and exchange place, discovered the commercial value of the space and altered all the concepts of balance, well-being and community to follow only programs of benefits, of interests. It sold itself, prostituted itself. [...] The city is now like the mountain of our tales.”¹

Francesco Tonucci

How can we recover the identity of the town/city? ... how could the town/city be again that place of meeting and exchange? ... how to feel safe again between the houses, in the

town/city, in the neighbourhood?... how to make the town/city our place? ... what should we do to make the town/city stop being dirty, gray, monstrous? ... these are the questions that lead us to create the Project: “A Vila do Mañá”.

“A Vila do Mañá” is an educational project whose goal is to promote, through game, children and teenagers’ awareness of all common scales: tangible and intangible heritage, architecture, urban planning and landscape. In the meantime, a new vision of the city is obtained thanks to architectural discipline, given by the inhabitants of tomorrow.

To our thought, it is necessary that children and adolescents actively witness the processes of common space’s construction (square, neighbourhood, city...), providing them with the necessary tools to aware the value of their environment and develop their creativity from art and architecture. The objective is to awake them a new look on the spaces where they develop their lives.

As a synthesis of our ideas we can say that: we understand the town/city as a game board, as a meeting place and as a learning laboratory for children who, through childhood’s tools such as their own movement and play, they have to discover, live, know and value their habitat in order to act in it; we defend the right of children to the cities, as part of active citizenship; which will be the one that inherits and

develops the future town/city; we emphasize the importance of the habitat in which kids live in their identity relationship with it; and finally we consider Art and Architecture as educational tools that allow us to carry out this project. We can consider “A Vila do Mañá” as an innovative Learning and Service’s experience, developing a new aspect of the architectural profession, which both the financial and the current health crisis have called into question.

“A Vila do Mañá” is being developed through different workshops in different towns and cities in Galicia, so far it has been held in Rianxo, Bertamiráns, Milladoiro, Verín, A Pobra do Caramiñal, Mondoñedo, Ribeira, Carballo, Bueu, Vilagarcía de Arousa, Cambados, Arteixo, Ferrol, Malpica and Arzúa; the project “A Vila do Mañá” has been tested, completely changing its scale in the city of São Paulo (Brazil). It is carried out by the team of PØST arquitectos, financed by the different Councils, and during the year 2019 it had the subsidy of A Coruña council: (FO300 / 2019 call of the program of subsidies destined to lucrative entities for the production of singular projects of special cultural interest in the Province of A Coruña), receives support from the Higher Technical School of Architecture of A Coruña (ETSAC), the Faculty of Architecture and Urbanism of the Presbyterian University Mackenzie (FAU-Mackenzie), and the Association for the Defense of Galician Cultural Heritage (APATRIGAL) .

We present this book, at a complex time, with a new normality, in which we will find a very different reality from which we were used to, we will analyse the study case of the workshop’s conclusions “A Vila do Mañá in the New Normality, Arzúa” held from September 4 to September 9, 2020.

lization, the most significant cultural production we have received in history. [...] The city is born of thought, of the ability to imagine a habitat, not just a building to take shelter, not just a temple or a fortress as a manifestation of power. Creating the city is to order a relationship space, it is to build meaningful places of common life. The city consists on thinking about the future and then act to realize it. Cities are ideas about cities. ²

Jordi Borja

The city is -and is a topic although it is not trivial or false- the most complex human rea-

“A VILA DO MAÑÁ” IN TIMES OF PANDEMIC

“A Vila do Mañá” in Pandemic Times, seeks to generate a critical stance on the position of children and youth in our towns and cities, in order to deepen their current situation.

We can go back to 1978 when Colin Ward wrote one of the reference works on this subject, *The Child in the City*, where he analyses the relationship between childhood and the city.

Inner city teachers, even very experienced ones, are so accustomed to mobility, freedom of access to transport and social competence in getting around, that they are continually surprised that so many of the children they teach lead lives confined to a few streets or blocks. A survey conducted for the Community Relations Commission found that just under half of the children under five in the Handsworth district of Birmingham never went out to play. “They have no access, either exclusive or shared, to play spaces at the front or back of the house and their parents feared for their safety if they let them out.” [...] Teachers in a school on a housing estate in Bristol told me of the shock with which they learned that some of their teen-age pupils had never been to the centre of the city. Teachers in the London borough of Brent told me of 13 and 14-year-olds who had never seen the Thames”.³

Colin Ward

Although it has been more than forty years, Ward’s statements are totally current. In an experience of “A Vila do Mañá” at the La Paz High School in A Coruña, working with kindergarten children and trying to test their knowledge of the environment in which they live, we created a series of panels with recognizable images of the city of A Coruña, most of the icons of the city were completely unknown, but our surprise was maximum, when before the image of a well-known fast food franchise, all with great joy, was recognized: McDonald’s!!!, and what left us stunned, was the answer to see the image of the Obelisk: Big Ben in London ... The difference between what Ward told us and nowadays is the evolution in technology: today everything is a “click” away, and it is easier getting to know the distant cities than to live our own.

After this experience and what was lived in the “A Vila do Mañá” workshops in different towns and cities, I can say that the natural connection between children and their habitat, the place where they grow and develop, the city or town where they live is diluted, it barely exists.

The new generations, the inhabitants of tomorrow, are completely unaware of their town or city; they live in a “box”, move to a smaller “box” and arrive at a larger “box” (called as school, mall, ... or sports centre). This is their relationship with the environment.⁴

Sandra González Álvarez

Faced with the current conception of our towns/cities, “A Vila do Mañá” tries to understand the town/city as a space of relationship and life in common, as an educational tool, not neutral, which we approach through the game.

The fundamental concept that articulates and relates the idea of town/city consists on the public space:

We deny the consideration of public space as a land with a specialized use, it is not known whether it is green or grey, whether to circulate or to be, to sell or to buy, qualified only as being of “public domain” even if it is at the same time a residual or empty space. It is the city as a whole that deserves the consideration of public space. [...] The public space also conceived as an instrument of social redistribution, of community cohesion, of collective self-esteem. And also to assume that public space is a political space, of formation and expression of collective wills, the space of representation but also of conflict. As long as there is public space, there is hope for revolution, or progress. ⁵

Jordi Borja

Recovering some ideas proposed by the Dutch architect Aldo van Eyck (1918-1999), in which the child was given the opportunity to discover the city from his own movement, having to be developed through his games because it is his natural way of knowing the world. We are aware that, at present, this generates a conflict in the streets and squares, which we wish to provoke, evidenced and manifested from the workshops, even if only temporarily. What happens when public spaces are occupied by children playing? How do the children feel? How do adults react? ... Since that conflict, we want to transform the image of the city that children and teenagers have and, at the same time, make them visible in these spaces to the adults’ sight. (Fig. 01)

The opportunity for the child to discover their own movement is part of the city itself; the city is also a play space. The child uses all the elements of the city, all the built objects, all the surfaces through which he can crawl or climb. Kids know how to play very well with these things, even if they don’t have permission to do so. ⁶

Aldo van Eyck

Game is a main activity for children’s development. It is a powerful learning tool for a society’s attitudes, behaviours and values. During childhood, we learned by playing, therefore, the workshops were developed through the game as a fundamental tool in these ages. We seek learning by acting in reality, on the premises, addressing spatial situations that can be known in advance and that are rediscovered from a new perspective. We also look for action through the movement of the child, discovering the space from the game’s maximum freedom.

To inhabit, as well for the individual or group, is to appropriate something. To appropriate is not to own, but to do one’s work, to shape it, to form it, to put one’s own stamp. To inhabit is to appropriate a space [...] By this term [appropriation] we do not mean property; moreover, it is something totally different; it is the process by which an individual or group appropriates, transforms into its good, something external. ⁷

Henri Lefebvre

Another idea that grounds “A Vila do Mañá” arises from the right to the city, as defended by Henri Lefebvre (1901-1991), so that people who live in it have the right to enjoy it, its transformation and that reflects their way of understanding community life. From this point of view, how not to include the right of children to the city? Therefore, we consider public space as a common space for collective learning

and construction in which childhood and adolescence must also have a place.

We want to give a voice to those who do not normally have it, children and teenagers, promoting their Right⁸ in forming and expressing a judgment about the habitat in which they live. We seek to stimulate a critical attitude to drive their development as an active citizenry. Seeing that they will be responsible for the city of tomorrow. Conforming, therefore, the foundations of a critical citizenship and the idea of town / city as a living space that leads to improve the quality of life, so as to reinforce the idea of community.

We work in public space to transform it into common space. As the geographer and social theorist David Harvey states, it is necessary for citizens to appropriate urban public spaces through political action to turn them into common spaces.

To claim the right to the city in the sense I mean it here is to claim some kind of shaping power over the processes of urbanization, over the ways in which our cities are made and remade, and to do so in a fundamental and radical way.⁹

David Harvey

The squares and streets, the landscape with its elements, the furniture, the voids, ... all of them are common goods that we seek that children recognize as theirs from different points of view: from history, their uses, their evolution and its transformations.

"A Vila do Mañá" main objective is that children and adolescents actively witness the processes of common space's construction, providing them with the necessary tools to aware the value of their environment and develop their creativity from art and architecture, to awake them a new look on the spaces where they develop their lives.

The word habit is too worn out to express that passionate bond of our body, that does not forget the unforgettable home.¹⁰

Gastón Bachelard

It is intended that they acquire a greater knowledge of the town/city in which they live; an appropriation of spaces that are vetoed on a daily basis; freedom of movement in the streets and squares; spatial empowerment together with other children favouring their co-existence; the assessment of where they live through a new point of view at their habitat; make them responsible for the environment; to know also the elements that conform the immaterial place; and, above all, to demonstrate their transformative capacity. (Fig. 02)

With "A Vila do Mañá" workshop, the town/city in which they live is not an abstract idea, nor is it a series of small partial images; begins to be understood as a much more complex and broad environment, which brings us closer to the notion of habitat: the space that transcends its physical location in a territory in which we solve our needs, establishing relationships with other people and the environment, both natural and built ; involving processes in which it is transformed, but in which we are also transformed. Habitat also involves the memory and symbolism of the community. In short, habitat as a system of relationships and processes that are generated between three elements: nature, society and the inhabitant.

Just as this printed page, if it is legible, can be visually grasped as a related pattern of recognizable symbols, so a legible city would be one whose districts or landmarks or pathways are easily identifiable and are easily grouped into an over-all pattern.¹¹

Kevin Lynch

Children's habitat is where they develop their lives, what they live and what they know and, therefore, it is a strong learning-generating element. The town/city, the architecture that conforms it and the landscape are learning environments for the child, building knowledge at different scales. How is it possible that today's childhood is deprived of this relationship?

Two fundamental conditions are introduced in "A Vila do Mañá": the child's body and its movement as a fundamental reference for the discovery of the place and the context; and the experience, both perceptual, felt at the moment, so as that one which comes from the memory of everyday life. From these two aspects we work in the real habitat, touring the town/city, discovering and intervening in its streets and squares. The urban space becomes a huge three-dimensional game board that requires restless and active children to explore, recognize and be able to modify it. The place is transformed into something dynamic that is not only apprehended, but can be modified by themselves, giving them a leading role that normally, in the creation of spaces, is not given to them or is reduced to a more controlled game environment, such as the school yard or the parked children's area of the parks.

Summarizing what has been said so far, the town/city is a reflection of the civilization that builds and inhabits it. It represents us, evidences the way we understand the world and how our society works. The relationship we establish with our habitat is reciprocal: we build it and it builds us. On this basis, we should be concerned about the current relationship between children and their environment, where are the children in our towns/cities? Why are they not present in the urban landscape?

This year on March 11, the World Health Organization announces that the new covid-19 can be characterized as a Pandemic,

on March 14 the public space of our towns and cities will be emptied. Deserted towns and cities, closed shops, closed playgrounds, ... streets with no one circulating ... something unthinkable so far.

Beyond everyday experiences, urban analyses about the relationship between childhood and the city in times of Pandemic were shown by printed or visual media publications; until "A Vila do Mañá in the New Normality" would be able to recover its activity.

On March 22, an article appeared in El Confidencial newspaper, entitled: "The amazing disappearance of 7 million Spanish children by coronavirus" which begins as follows; "Did you know there are 7 million children under fifteen in Spain? And that right now they are all locked in their homes without being able to leave and full of homework? No, it is not that the state punished them all for bad behaviour. Or is it? They are the invisible population caused by the coronavirus confinement." I would add that these seven million children were already missing in our towns / cities, they are the invisible population in our cities' day-a-day.

In the interview, César Rendueles states: "We are used to expecting children to be invisible, not to be disturbed, not to make noise and not to alter the "normal" world, to adults' perception. The coronavirus crisis is a kind of adult-centric paradise. The children have completely disappeared from public view, at last kids are an exclusively private matter for their parents."¹²

Clara Blanchar's article published on June 16 by El País newspaper, with the title: "Children reconquer the touristic Barcelona. The reappropriation of downtown neighbourhoods by residents is overshadowed by the crisis caused by the lack of visitors. It is certainly a suggestive headline, because it exposes phenomena that have occurred, to some extent, by the global pandemic situation. Words like "reconquest"

or “reappropriation” are words with which we express the activities of “A Vila do Mañá”, those are ideas that we consider necessary for the transformation of towns/cities, and they were happening spontaneously.

If we continue reading: “The coronavirus crisis has caused unusual scenes in 20 years in the most pressured Barcelona neighbourhoods by tourism: children riding bikes and scooters in front of the Cathedral, in the Gothic Quarter; playing football in Park Güell, or spending the afternoon in front of the Sagrada Família. In a city of 1.6 million inhabitants that receives 30 million visitors each year, its sudden disappearance from the most visited places has led residents to reconquer public space, but it has a b-side: the socio-economic crisis.” ¹³

I am not surprised that it is an “unusual scene” to see children playing in public space, which reaffirms the starting hypothesis: the relationship between the children and the town/city in which they develop their lives is barely existing, how could we change that relationship? ... how to make the city our place again? ... these are the questions that made me going back to the streets again with the project “A Vila do Mañá in the New Normality, Arzúa”.

KNOWING ARZÚA

“A Vila do Mañá” starts from considering Arzúa’s town as a game board, transforming the inhabited place into something new, something to discover which is looked and walked through with other eyes.

In this edition of “A Vila do Mañá na nova Normalidade” we have incorporated the creation of a game board with the most characteristic elements of Arzúa. It is an original and unpublished “Juego de la Oca” (Fig. 03) , gathering those architectural, urban, landscape, artistic and cultural elements that conform Arzúa’s identity.

1. Church of Santiago. Built between 1955 and 1958, it served as a military barracks during the Civil War. It still retains its 1829 granite ashlar tower.

2. “Tribute of the City Council of Arzúa to the cheese-makers of the region”, in the Plaza de Galicia, work by Fernando García Blanco in 1984, being placed in the main entrance of the town in front of the City council’s crossing.

3. Denomination of Origin Arzúa-Ulloa. Being Arzúa known as “the land of cheese”, this name covers the following types of cheese: Arzúa-Ulloa, farm Arzúa-Ulloa and cured Arzúa-Ulloa.

4. Rehabilitated Indian house with a renewed classicism, it has a greenhouse inside and a square from 1930.

5. San Francisco pilgrims hostel. Old rehabilitated family house located on the historic route of the Camino de Santiago.

6. Arzúa Town Hall. In the 19th century, with the Law of Burgos that established Santiago de Arzúa as the capital of the municipality, a development of the urban area of Arzúa began which led to the construction of the building that today continues to occupy the Town Hall.

7. In this town the Camino del Norte joins the French route. Both the pilgrims who followed one of the two previous routes, and those who, following the Primitive Way, connected with the French path in Melide, advance together from Arzúa to the tomb of the apostle Santiago.

8. Sculpture that symbolizes both the strength of the livestock potential that existed and exists in the region of Arzúa and the traffickers who attended the fairs, the work of Fernando García Blanco in 1986.

9. Chapel of the Magdalene founded by the Augustinian Friars in the 16th century to welcome pilgrims. Romanesque style, it still preserves inside the tomb of “the lord of the Pazo de Brates”, known as Alonso Muñiz who participated in its foundation.

10. Carme Street. It runs along the French Way. Its porches, wood-panelled facades and cobblestones make it the most representative features.

11. Dolores Street. Located in the oldest area of Arzúa, a step away from the French Way, very close to the Chapel of the Magdalene, an emblematic place where cultural activities organized by the City Council.

12. “Terra do Queixo” Exhibition Centre. Multipurpose space where the market takes place twice a month and every year the Cheese Festival is celebrated there. In addition, many activities and events of all kinds are usually held there.

13. Municipal swimming pool of Arzúa. Work of contemporary architecture, of special interest. Designed by Antonio Raya, Cristóbal Crespo and Carlos Quintáns. This building is the result of a competition promoted by the Provincial Council of A Coruña. This competition exposed the realization of a series of models to be able to be repeated in diverse places and, therefore, with different conditions.

14. Church of Boente. One of the most visited churches of the Camino de Santiago Coruñés, dates from its origins of the XII century (restored in the XIX century), dealing with Romanesque architecture with a basilical plan, with a single nave in a transept and a crossing.

15. Hermitage of Mota. Chapel from XVIII century of baroque order of rectangular plan, white facade and belfry of double bell tower. It is located in a leafy oak grove.

16. Hostel for pilgrims of the Xunta de Galicia. Public hostel, exclusively for pilgrims with credentials, located in the heart of Arzúa, where the French Way and the Northern Way join. Perfect place where the pilgrim can rest after a hard stage.

17. San Cristovo in Dombodán. Church built in the 18th century with the baroque door of Compostela style. Ends with a broken pediment framing the niche of San Cristovo.

18. Ribadiso de Abaixo. Small village where the 15th century Pilgrim’s Hospital of San Antón de Ribadiso was erected, next to which it is placed a Gothic bridge from the 12th century that crosses the river Iso.

19. Pazo de Brandeso. Founded in 1620, it is a twelve-hectare property and consists of several walled buildings, -the rectangular mansion with two wings on its east and west sides, giving the main building a “U” appearance, as it is typical of palaces-, as well as gardens, boxwood labyrinths and one of the oldest Galician oak groves. It was one of the favourite retreat of Valle Inclán and the Countess of Pardo Bazán.

20. Pazo Santa María. Built by Barrio Figueroa y De la Rúa family in 1742, it consists on a series of stone buildings.

21. Pazo da Briona. It dates from the 17th century, being a monks’ refuge, also barracks in the Carlist Wars and the place where valuable documents of the Cathedral of Santiago were kept to prevent looting. Attached to it, there is an 18th century church.

A VILA DO MAÑÁ IN THE NEW NORMALITY, ARZUA

Working in the “New Reality”, in these times when almost all everyday lifestyle and urban living have been relegated to the private sphere, where distancing in space, once common, is also physical, social and emotional, has proved to be a great challenge for “A Vila do Mañá”.

On this occasion, it is Arzúa who becomes our experimentation laboratory and game board. These circumstances in which we have never seen ourselves before, with social distancing measures, which hinder the possibility of building shared spaces, in a context where exchange is restricted.

The activities carried out in the workshop “A Vila do Mañá, in the New Normality” are structured through six fundamental concepts: SCALE, PERCEPTION, SPACE, TOWN, LANDSCAPE, and SUSTAINABILITY, and four necessary tools: the POINT, the LINE, the PLANE and the THREE-DIMENSIONAL ELEMENT.

THE SCALE: In the anomalous situation in which we find ourselves, the beginning of the activities should be the scale. We introduce the concept, new to all, of “SOCIAL DISTANCING”. Starting from becoming aware of one’s own body dimensions, the child can approach other dimensions, this time I think it is essential to understand how much a meter and a half is (Fig. 04), as all our urban and social life will be marked by this distance.

“How many people know how much it is a meter and a half?”, the architect from A Coruña Sandra Gonzalez wonders, creator and director of ‘A Vila do Mañá’, with which she analyses the design of cities, together with children, and promotes the recovery of spaces for the pedestrians. The initiative now adds a new conditioning factor: keeping a safe distance to prevent contagion. “We are in a new situation, a new reality, and we have to see if the cities are adapted to the new measures,” she explains. To check it out, she walks with children through streets and avenues. This weekend it was Arzúa’s turn. As accessories for the ride, masks and floaters. “We put participants one-meter-and-30-centimeters floaters, so that they were aware of the distance to be maintained, especially now that they are starting school,” she says.¹³

PERCEPTION: The perception of one’s own body, as well as the perception of the surrounding environment, are fundamental concepts in the workshops. To understand how Arzúa perceives those who are and will be its inhabitants, we go out drifting.

Among the situationist procedures, drift is presented as a technique of uninterrupted passage through diverse environments. The concept of drift is inextricably linked to the recognition of psycho geographic effects and the assertion of a playful-constructive behaviour that opposes it in all aspects to the classical notions of travelling and walking. [...]. But drift, in its uni-

tary character, comprises that letting go and its necessary contradiction: the mastery of psycho geographic variables through knowledge and the calculation of possibilities. [...]. Chance plays in the drift an even more important role the less settled the psycho geographical observation is.¹⁵

Guy Debord

In our drift we are accompanied by a large golden frame, to frame those urban elements that are important to them. The experience is inspired by the work "Art is ..." by Lorraine O'Grady¹⁶. For the performance, O'Grady decides to parade on the day of African American culture in Harlem, with a large golden frame accompanied by thirteen Latin and black actors and actresses. By photographing the frames O'Grady makes us wonder what is left outside or inside his work. Traditionally this was delimited by the frame, marking a fairly clear line. The line is broken, and what happens outside coexists with the inside, using it as a critique of the marginalization of an "unframed" society. The parade loses its central focus, the show is on the sides, the girl pointing to the frame "Art Is... (girl pointing) ", the policeman winking " Art Is... (cop eyeing young man) ", or the group of friends watching two girls posing, " Art Is... (woman with man and cop watching) ", they are the new protagonists.

Who were the protagonists of our experience in Arzúa?

Continuing working with the perception, we will try to provoke in kids a new vision of their daily environment, seeking they break with what they know, so they can see the same places with other eyes.

The purpose of art is to impart the feeling about things as they are perceived instead of as they are known (or conceived). The "find objects strange" technique of art, of making

forms difficult, of increasing the difficulty and magnitude of perception is not aesthetic as an end itself and must be prolonged. Art is a way of experiencing the quality or artistic essence of an object; the object is not the important thing.¹⁷

Viktor Shklovski

We will base this experience on the concept of "defamiliarization or alienation," a literary concept developed by Viktor Shklovski¹⁸. According to his theory, everyday life causes "freshness in our perception of objects to be lost," making everything automated.

Routine turns us sleepy, making us blind, deaf, and unaware of what is happening around us. We no longer observe what surrounds us, we no longer look at the objects and places we know, on a daily basis. Art presents objects from another perspective. It tears them from their automated and everyday perception by giving them life in themselves, and in their reflection in art. Through this concept we begin to perceive things differently, we are forced to do so by the "defamiliarization", which presents us with a reality as we have never seen it before ...

In Arzúa the fundamental concept of the perception was worked with the necessary tool of the plane and to transform the urban surroundings by drawings in the air.

SPACE: We seek work from the space of architecture and the city through the experimentation of light, texture, colour, sound... The instrument is the body, which travels and plays in space with all the senses unfolded.

THE TOWN: as our habitat, our game board to discover. Understand its structure, morphological conformation, its voids and its fullness, its history, its traditions and its symbolic and immaterial issues. Reflect on how we move from one place to another, the routes, the im-

portant points where the child's life and the community develop.

And if the city (according to the sentence of philosophers) is a big house, so on the contrary the house itself is a small town ...¹⁹

Leon Battista Alberti

It is about discovering how their houses connect to the town / city, recovering Leon Battista Alberti's idea²⁰ of understanding the house as a big city and the city as a small house; so as Aldo van Eyck²¹ exposes in his tree and the leaf diagram: "A tree is a leaf, a leaf is a tree. A city is a house. A house is a city, and the city a house. A tree is a tree, but also a huge leaf. A leaf is a leaf, but also a miniature tree. A city is not a city unless it is also an immense house. A house is a house only if it is also a small town".

The instrument is the body, which travels and plays in space with all the senses unfolded. We handle elements capable of generating space, exploring structure, weight, balance, stability, strength of materials, ... apart from aesthetic or functional issues, looking for solutions that take into account the principles of gravity and physics.

Children become thinkers of the city for a few days, appropriating their spaces, making them own. They devise and research their own playgrounds, modify them, live them and enjoy them. (Fig. 05)

What elements are we going to work with to reach our goal? What elements of architecture will we use as tools to appropriate the spaces?

We work with the POINT as an elementary tool, based on Kandinsky²², the point will allow us to invade spaces.

We look upon the geometric point as the ultimate and most singular union of silence and speech. [...] The point is also, on the outside, simply the practical, utilitarian element that we

have known since childhood. The outer sign becomes customary and darkens the inner sound of the symbol. [...] The sound of everyday silence is, to the point, so shrill, that it imposes itself on all its other properties.²³

Kandinsky

Another fundamental tool is the LINE:

The geometric line is an invisible thing. It is the track made by the moving point; that is, its product. It is created by movement specifically through the destruction of the intense self-contained repose of the point. Here, the leap out of the static to the dynamic occurs. [...] The forces coming from without which transform the point into a line, can be very diverse.²³

Kandinsky

The space they decided to invade, conquer and design is the old Cattle Market, totally disused today, children weave the space, filling the building with colour and life. It's their new play space, they have fun in "their space", they have generated an identity with it. (Fig. 06)

I will now introduce the concept of identity, of urban identity, as the product of a dialogue between the individual and his environment, not in a one-way way, but the exchange has to be reciprocal.

I face the city with my body; my legs measure the length of the porches and the width of the square; my gaze unconsciously projects my body onto the facade of the cathedral, where it wanders through the mouldings and outlines, feeling the size of the entrances and exits... I feel in the city and the city exists through my embodied experience. The city and my body complement and define each other. I live in the city and the city lives in me.²⁴

Juhani Pallasmaa

The urban environment in which the activities took place, physical and inert spaces, have become living spaces and full of shared meanings, so I can say that children have generated an identity with them.

But the line hides among its other properties, and ultimately, the deeply hidden desire to procreate a plane, thus becoming a thicker, more closed in its own. [...] When the line dies, at what time does the plane arise? [...] Basic plan means the material surface called to receive the content of the work. [...] The basic schematic plane is limited by two horizontal and two vertical lines, and thus acquires, in relation to the surrounding environment, an independent entity.²⁵

Kandinsky

The third fundamental tool is the PLANE, we work with the plane to modify our spaces, to make them contain our works.

To end talking about what we used to transform Arzúa and outside those tools we use defined by Kandinsky, we work with the THREE-DIMENSIONAL ELEMENTS, for which we will be based on the “third gift” of Froebel.

The German educator Friedrich Froedel (1782-1852) was the creator of the Kindergarten for education of under-six-years-old children. The kindergarten are places to be cared for, such as small plants, so that they fully develop.

In Architecture, we have Froebel’s reference through Frank Lloyd Wright, who was educated with this method. It is a system based on the creativity and intuition of the child through direct experience, play and nature. It creates a pedagogical resource based on “gifts” and “occupation”. Froebel’s “gifts” are pedagogical materials that do not change but are transformed; occupations are activities in which children play by transforming the objects they

manipulate. The “gifts” are forerunners of today’s building blocks (Lego, Tente...).

Many researchers have established the relationships between Wright’s way of doing architecture and the learning process through Froebel’s “gifts”.²⁶

We use DS Smith’s boxes as Froebel’s third “gift”, a “gift” on a much larger scale, a “gift” with which it is intended to appropriate Arzúa’s spaces. This time it is the Santa María Park environment, we made it ours, for a few hours it is our space, a great space for play and construction that accommodates everything that happens in our imagination. (Fig. 07)

The space changes, it becomes a big fort, small huts, a fence ... the space changes and comes to life.

LANDSCAPE: Interaction between the built landscape, the most natural landscape and the intermediate territories. Understand how people construct the landscape and how the landscape also constructs us.

SUSTAINABILITY: We want to think of the relationship we have with our planet. Raise awareness among children about sustainability, seeking a balance between the development of our daily activities while respecting the surrounding environment. Understand that the planet’s resources are limited, so it is impossible to maintain our current rate of consumption. The aim is to raise awareness about the inclusion of greenery in the city by creating and planting “seed bombs”, developed by Japanese naturalist Masanobu Fukuoka.²⁷

Although this system of cultivating the land is rejected by modern science, it has now been placed at the forefront of modern agricultural development. [...] Lately I have been thinking it must be reached the point where scientists, politicians, artists, philosophers, men of religion, and all those who work in the fields

should meet here, contemplate these fields, and discuss together what they see. I think this is what should happen, if people saw beyond their specialities.²⁸

Masanobu Fukuoka

To carry out the activity, children are asked to create these pumps, which consist of a piece of clay, natural fertilizer, and a mixture of complementary seeds, in this case they used the so-called pre-Columbian mix (beans, corn, pumpkin,...).

We have the plant, but we lack where to sow it, exploring this time with vertical boids. A colourful mural is proposed, given by the geotextile-coloured envelopes, which will be gradually complemented by the green of the plants born of the bombs. They have created their own vertical garden and become witnesses of their own creation.

It is intended that children act as a vanguard for the recovery of the territory for the citizenry. As the geographer and social theorist David Harvey states, it is necessary for citizens to appropriate urban public spaces through political action to turn them into common spaces. Those are common goods, which we look forward children to recognize as their own from different points of view: from history, their uses, their evolution and their transformations.

It is looked for the acquisition of a greater knowledge of the town/city in which they live; an appropriation of spaces that are vetoed on a daily basis; the movement with freedom in the squares and streets; spatial empowerment together with other children favouring their coexistence; assessment of where they live through a new look at their habitat; make them responsible for the environment, also to know the elements that make up the intangible place; and above all, to demonstrate to them their transformative capacity.

When we take to the streets, and children invade and appropriate public space, the place becomes something dynamic that is not only apprehended, but can be modified by themselves, giving them a leading role that normally, in creating environments, is not given to them or is reduced to a more controlled play area, such as the school yard or the restricted children's area of the parks.

STOP, THINK AND REMAKE

These are the words that one day, meditating on the street, came to my mind, this way I transcribe them:

Streets

Girls and boys, in their silent solitudes,
they cross the streets of bitter cities.

Vertiginous rhythms modulate your gait.

There are no stops to rest, no time.

There is no time to recover, and look and feel,
to observe, to learn. To want.

Inhospitable urban spaces, of meaningless wars,

forgotten values and unbridled ambitions,
they mislead their people.

And between broken memories, stinking containers,

traffic lights, cars, vomiting and urine.

Tears of children also wet the streets.²⁹

Adriana Bisquert

When we started the workshop, we tried to analyse how children see their habitat. We tried to see Arzúa through his eyes. How is

your village like? What elements would stand out?. (Fig. 08)

The children's view about their village is diffuse, disconnected. They tell us about a commercialized city, not lived. They confirm the theory that they live in a "box", move to a smaller "box" and reach to a larger "box".

The spaces of the town/city were specialized, privatized and commodified, putting themselves at the service of the car. The car has become the fundamental element of our towns/cities, took our place, left people in the background. One of the current consequences is that children have disappeared from the town/city. It is rare today to see kids playing in the street or in the squares, other than in perfectly delimited enclosures for this, within the different urban, technical and safety regulations. Is it the town/city we want?.

A city, if it really is a city, has a very complex rhythm, based on many types of movement: human, mechanical, and natural. The first one is paradoxically suppressed, the second tyrannically stressed, the third improperly expressed. With or without wheels, the man is essentially a pedestrian. If you really want to be one, if you want to be one again, or if you don't want to be one any more, it's pretty arbitrary. It is! [...] Meeting the needs of the pedestrian means meeting the needs of the child. A

city that overlooks the presence of the child is a poor place. Its movements will be incomplete and oppressive. The child cannot rediscover the city unless the city rediscovers the child.³⁰

Aldo van Eyck

When I graduated as an architect we lived in times of crisis, a crisis caused because we sell our towns/cities, we sell our spaces ... The urban plan did not know how to respond to people's needs, created towns/cities based on the value of money. That caused a huge social and financial crisis.

The term "crisis" was beginning to be forgotten ... and our towns/cities remained the same. We will not take the opportunity to rethink them, to look for other mechanisms to make them and live them. In consequence "A Vila do Mañá" was born. It emerged as a vindictive project, doing "warfare urbanism", because we needed the town/city to be ours again and especially those who will be its inhabitants of the future: children.

We are once again in a crisis, a very different one, a crisis that has caused, for the first time in recent history, the world to stop; as well as the economic activity, making life in our cities to be suppressed. In this time of pandemic, is not now the time to STOP and THINK about how to REMAKE our towns/cities?.

"It is the first time after the confinement that "A Vila do Mañá" comes into action, as many activities "had to be cancelled" due to the increase in infections. Sandra González argues that the pandemic has shown that "more space is needed for pedestrians." "It's time to reshape cities, instead of escaping to the countryside. The city has to have a new identity. Whatever it has to be, that is, for people," she sums up.

On her walks with the little ones, the architect finds that "often there is nowhere to walk." "Cities are not adapted. We are asked to be aware of the coronavirus, but on most streets it is impossible. The pavements are usually one meter wide, to which must be added the terraces and cars," she says.

Thus was born a "new opportunity" for cities. "Like A Coruña or Vilagarcía de Arousa, which is trying to pedestrianize some areas," she cites as an example, while betting on "humanizing everything a little more" so that these sites "recover their identity." An idea that always conveys to workshop participants."³¹

How can we recover the identity of the town/city? ... how could the town/city be again that place of meeting and exchange? ... how to feel safe again between the houses, in the town/city, in the neighbourhood?... how to make the town/city our place? ... what should we do to make the town/city stop being dirty, grey, monstrous? ... these are the questions that lead us to create the Project: "A Vila do Mañá".

I would like to end up making us all think, making us think about our role in our towns and cities, what is the image of town / city that society is transmitting to those who will be its inhabitants tomorrow.

If in these times everything has changed, shouldn't our towns/cities also change? Shouldn't we STOP, THINK, and REMAKE them?

Finally, I will recall a few words from 1998 by Adriana Bisquert from her article "Affective Sustainability", which I consider that today are still current and necessary:

The challenge of today's urbanism is to expose that other view, the urbanism view of affections, in a few cases achieved, in some others lost and in the majority ignored. That look that

recovers a close scale in the city, the day-to-day one that creates the space, the physical and appropriate environment where the other spaces have room, the emotional ones. It is a question of giving a new perspective, a new approach, that alters the scale of values, because only the human justifies the urban.³⁰

Adriana Bisquert

Pandemic times forced us to STOP, stop our towns/cities rhythm, stop urban life, ... everything stopped, ... I think this is the opportunity to THINK, think about how to reappropriate lost spaces, think how to recover the city for us, for the people, so as to be able to REMAKE, redo the space of encounter and exchange, redo the life in our towns/cities, ... and recover our identity relationship with them.

SANDRA GONZÁLEZ ÁLVAREZ

(Carballiño), Arquitecta pola Escola Técnica Superior de Arquitectura da Universidade da Coruña. Actualmente doutoranda no Programa Oficial de Doctoramiento en Arquitectura e Urbanismo da Universidade da Coruña e na Universidade Presbiteriana Mackenzie en São Paulo. Bolsa Iberoamericana de Investigación do Banco Santander 2017-2018.

Os seus proxectos: “A Vila do Mañá/ La Ciudad del Mañana”, “FAB LAB na Coruña” xunto con “ARTEIXOworks” formaron parte dos contidos expositivos do Pavillón Español na Bienal de Venecia 2018 (16. Mostra Internazionale dei Architettura).

Premiada en concursos de ámbito nacional e internacional: Mención de honra á categoría Metodoloxías no concurso Proxectos educativos Ludantia. I Bienal Internacional de Educación en Arquitectura para a Infancia e Mocidade co proxecto “A Vila do MAÑÁ; Premio COAG XVII na categoría Proxecto Fin de Carreira co proxecto “FAB LAB na Coruña”; Mención de honra no concurso International Shopping Plaza Concept Design Competition 2015-2016 co proxecto: “Why not?”, Architecture and Culture Society of China, Wanda Commercial Planning e Research Institute, Urban Environment Design (UED); Mención de honra no concurso HYP CUP 2013 International Student Competition in Architectural Design co proxecto: “Stitches” Urban Environment Design (UED); Mención de Honra en 24H 5th edition. Aspace inspace. IdeasForward; 2ºPremio no concurso III Steelcase para Estudantes de Arquitectura 2013; 1ºPremio no concurso de ideas DISTRITO ACTIVO, Arquitectos Sen Fronteiras Galicia e COAG. 1ºPremio PREMIO AGP de Arquitectura, Asociación Galega de Pizarristas. 1ºPremio INRS (Institut National de Recherche et Sécurité) Programa Internacional IACOBUS Rehabilitación do Patrimonio Europeo; entre outros.

Realizou relatorios e comunicacións en diferentes congresos e seminarios de ámbito nacional e internacional.

A VILA DO MAÑÁ / LA CIUDAD DEL MAÑANA / THE CITY OF TOMORROW

Na súa traxectoria A Vila do Mañá / La Ciudad del Mañana formou parte do contido expositivo do Pavillón Español na Bienal de Venecia 2018 (16. Mostra Internazionale dei Architettura), obtivo Mención de honra na categoría METODOLOXÍAS no concurso “Proxectos educativos” Ludantia. I Bienal Internacional de Educación en Arquitectura para a Infancia e Mocidade.

O traballo realizado nos talleres A Vila do Mañá, foi exposto e explicado nos seguintes congresos e seminarios:

II Xornadas de Innovación Docente. Universidade da Coruña, outubro 2017, A Coruña (España), organizado por UDC (Universidade da Coruña) e CUFIE (Centro Universitario de Formación e Innovación Educativa).

Seminário Internacional A DIMENSÃO SOCIAL DÁ FORMAÇÃO PROFISSIONAL, outubro 2017, São Paulo (Brasil), organizado por SASP (Sindicato dos Arquitetos no Estado de São Paulo), e FIAM- FAAM Centro Universitário.

LUDANTIA I Bienal Internacional de educación en arquitectura para a infancia e a mocidade, maio 2018, Pontevedra (España), organizado por Concello de Pontevedra, COAG, Deputación de Pontevedra e Xunta de Galicia.

inquEDU. Falemos de Educación, maio 2018, Santiago de Compostela (España), organizado por Xunta de Galicia, Fundación Cidade da Cultura e Galicia Sustentable.

I XORNADAS DE DIDÁCTICA DAS ARTES NA GALICIA DE HOXE: CREAR PARA ENSINAR, setembro 2018, A Coruña (España), organizado por Real Academia Gallega de Bellas Artes, Conservatorio Superior de Música da Coruña, Conservatorio Superior de Música de Vigo, UDC (Universidade da Coruña), USC (Universidade de Santiago de Compostela) e Uvigo (Universidade de Vigo).

9th CHILD IN THE CITY WORLD CONFERENCE, setembro 2018, Viena (Austria), organizado por Child in the City Foundation, Stadt Wien e WienXtra.

We Are All Able Bodies: From Sensory Deprivation to Sensory Augmentation, novembro 2018, Madrid (España), organizado por Institute of Technology Faculty of Architecture, San Pablo CEU University Madrid, School of Architecture of University of Reading, e International Ambiances Network.

2º Congreso Mundial del Educación. EDUCA 2019. Innovación e Investigación Educativa, febreiro 2019, Santiago de Compostela (España) organizado por EDUCA y MIAC.

INTED2019 (13th annual International Technology, Education and Development Conference), marzo 2019, Valencia (España) organizado por International Academy of Technology, Education and Development (IATED).

8th World Alliance for Arts Education International Conference, Luxor (Egipto) marzo 2019, organizado por Egypt Future Foundation for Heritage e World Alliance for Arts Education (WAAE).

FIRA DE LA MOBILITAT SOSTENIBLE DEL VALLÈS, Sabadell (España) abril 2019, organizado por Diputació de Barcelona, Departament de Territori i Sostenibilitat de Generalitat de Catalunya, Ajuntament de Sabadell, Postcarcity e Moventia.

WCCA2019 - XII Congresso Mundial de Comunicação e Artes, Salvador de Bahia (Brasil) abril 2019, organizado por Organização de Pesquisas em Educação e Ciência (COPEC), Organização Mundial em Comunicação e Artes (WCCA) e Universidade do Estado da Bahia (UNEB).

56th International Making Cities Livable Conference on A Healthy City for ALL, Portland (Estados Unidos de América) xuño 2019, organizado por International Making Cities Livable LLC (IMCL).

2019 International AVP Conference, Melbourne (Australia) xuño 2019, organizado por Association for Visual Pedagogies (AVP) e RMIT University.

InSEA World Congress, Vancouver (Canada) xullo 2019, organizado por MAKING |INSEA, The University of British Columbia, Canadian Society for Education through Art (CSEA), The Department of Art History, Visual Art & Theory (AVHA), Vancouver Art Gallery (VAG) e United States Society of Education through Art (USSEA).

EDULEARN19 (11th annual International Conference on Education and New Learning Technologies), Palma de Mallorca (España) agosto 2019, organizado por International Academy of Technology, Education and Development (IATED).

7TH CONFERENCE OF THE INTERNATIONAL SOCIETY FOR CHILD INDICATORS, Tartu (Estonia) agosto 2019, organizado por The International Society for Child Indicators (ISCI) e University of Tartu.

Art in Education – Building Partnerships with Artists, Schools, Young People and Communities, Oslo (Noruega) agosto 2019, organizado por OSLOMET (Oslo Metropolitan University) e The Research Council of Norway (NFR).

2019 SAEK International Conference, Imaging Social Innovation: Expanding the Social Role of Art Education, Seúl (Korea) setembro 2019, organizado por SAEK (Society for Art Education of Korea).

I Ágora Internacional. Educación.Investigación. Empleo 2019, Badajoz (España) setembro 2019, organizado por Universidad de Extremadura e Junta de Extremadura.

InSEA SEMINAR- Art Education: Conflicts and Connections, , Malta outubro 2019, organizado por InSEA European Regional Council, IMAE (International Masters Artist Educator-ArtEZ University of Arts), Arnhem The Netherlands e MUZA (The Malta National Community Art Museum).

EIRPAC. 3º Encontro Internacional de Reflexão sobre Práticas artísticas Comunitárias, O Porto (Portugal) setembro 2019, organizado por Faculdade de Belas Artes da Universidade do Porto, Universidade de Évora, ESMAE (Escola Superior de Música e Artes do espetáculo), Faculdade de ciências Humanas Católica Lisboa e Universidade Lusófona do Porto

V ENCUESTRO CULTURA Y CIUDADANÍA: Espacio Público: Hacer/Rehacer, Madrid (España) outubro 2019, organizado por Ministerio de Cultura y Deporte Gobierno de España.

URBANBAT: CIUDADES y CUIDADOS (HIRIAK eta ZAINTZAK), Bilbao (España) novembro 2019, organizado por urbanbat, Deputación Foral Bizkaia e Concello de Bilbao.

Os resultados obtidos na rúa co proxecto A Vila do Mañá foron publicados nos seguintes libros:

González Álvarez, Sandra (2017). A VILA DO MAÑÁ, RIANXO. La Ciudad del mañana. A Coruña, España: PØStarquitectos, Apatrigal.

González Álvarez, Sandra (2017). A VILA DO MAÑÁ, AMES. La Ciudad del mañana. A Coruña, España: PØStarquitectos, COAG.

González Álvarez, Sandra (2018). A VILA DO MAÑÁ, RIVEIRA. La Ciudad del mañana LUDANTIA. A Coruña, España: PØStarquitectos, COAG.

González Álvarez, Sandra (2018). A VILA DO MAÑÁ, FERROL. La Ciudad del mañana. A Coruña, España: PØStarquitectos, COAG.

González Álvarez, Sandra (2019). A VILA DO MAÑÁ, VILAGARCÍA DE AROUSA. La Ciudad del mañana. A Coruña, España: PØStarquitectos, Concello de Vilagarcía de Arousa.

González Álvarez, Sandra (2020). A VILA DO MAÑÁ, en tempos de Pandemia, ARZÚA na nova Normalidade. La Ciudad del mañana. A Coruña, España: PØStarquitectos, Deputación da Coruña.

